МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему: **«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ»**

Виконала: студентка 4 курсу, групи 6.2311-сп-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Васильєва Оксана Вячеславівна

Керівник: Лещенко Олена Геннадіївна,
канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри
соціальної педагогіки та спеціальної освіти

Рецензент:_____
_____
(посада, вчене звання, науковий ступінь, ініціали, прізвище)

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітня програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Васильєвій Оксані Вячеславівні

1. Тема роботи __Соціально-педагогічний супровід сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах_____

керівник роботи __Лещенко О. Г., канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти_____

затверджені наказом ЗНУ від «27» 01. 2025 року № 135-с_____

2. Строк подання студентом роботи _20.05.2025_____

3. Вихідні дані до роботи наукова та науково-методична література, матеріали науково-практичних конференцій з досліджуваних питань, а також матеріали виробничої практики_____

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: розкрити сутність поняття «складні життєві обставини»; проаналізувати наукові підходи до організації соціально-педагогічного супроводу сімей, що опинилися у СЖО; проаналізувати вітчизняний та міжнародний досвід організації соціального супроводу сімей у кризових ситуаціях; розробити програму соціально-педагогічного супроводу сімей, які перебувають у СЖО; сформулювати науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо вдосконалення системи соціально-педагогічного супроводу сімей СЖО.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Лещенко О. Г., доцент	19.12.2024	19.12.2024
Розділ 1	Лещенко О. Г., доцент	20.01.2025	20.01.2025
Розділ 2	Лещенко О. Г., доцент	01.02.2025	01.02.2025
Висновки	Лещенко О. Г., доцент	10.04.2025	10.04.2025
Додатки	Лещенко О. Г., доцент	05.05.2025	05.05.2025

7. Дата видачі завдання__19.12.2024_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	грудень 2024 р.	Виконано
2	Робота над вступом	січень 2025 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	лютий 2025 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	березень 2025 р.	Виконано
5	Написання висновків	квітень 2025 р.	Виконано
6	Оформлення додатків	травень 2025 р.	Виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	травень 2025 р.	Виконано
8	Захист	травень 2025 р.	

Студент _____ О. В. Васильєва

Керівник роботи _____ О. Г. Лещенко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____О. Г. Лещенко

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 54 с., 9 таблиць, 43 джерел, 7 додатків.

Об’єкт дослідження: процес соціально-педагогічного супроводу сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах

Предмет дослідження: зміст, методи та форми соціально-педагогічного супроводу сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та практична розробка комплексної програми соціально-педагогічного супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Пропонована програма базується на сучасних наукових підходах у галузі соціальної педагогіки та соціальної роботи, а також враховує актуальні практичні виклики, що постають перед фахівцями, які працюють з даною категорією сімей в умовах сьогодення.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення наступних завдань дослідження:

1. Розкрити сутність поняття «складні життєві обставини».
2. Проаналізувати існуючі наукові підходи до організації соціально-педагогічного супроводу сімей, що опинилися у СЖО.
3. Проаналізувати вітчизняний та міжнародний досвід організації соціального супроводу сімей у кризових ситуаціях.
4. Розробити програму соціально-педагогічного супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.
5. Сформулювати науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо вдосконалення системи соціально-педагогічного супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, контент-аналіз, експертна оцінка.

Теоретичне значення роботи полягає у ґрунтовному аналізі наукових підходів до розуміння феномену сімей у складних життєвих обставинах,

розкритті сутності та змісту соціально-педагогічного супроводу, а також у вивченні законодавчого забезпечення та міжнародного досвіду підтримки таких сімей.

Практичне значення роботи полягає у розробці систематизованої моделі соціально-педагогічного супроводу, практичних рекомендацій щодо його вдосконалення та обґрунтуванні необхідності мультидисциплінарної співпраці та професійної підготовки фахівців.

Галузь використання: заклади соціального захисту, заклади освіти, соціальні служби, громадські організації.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД, СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ, СІМ’Я, СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ, СОЦІАЛЬНИЙ РИЗИК, МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНА КОМАН

SUMMARY

Vasylieva O.V. Social and Pedagogical Support of Families in Difficult Life Circumstances.

The qualification work consists of an introduction, 2 chapters, conclusions, a list of references (43 titles, 7 of foreign origin), 7 appendices on 13 pages. The total volume of the qualification work is 54 pages.

This qualification paper provides an in-depth analysis of scientific approaches to understanding the phenomenon of families in difficult life circumstances (DLC) and the conceptual frameworks underpinning their social and pedagogical support. The study, which consists of an introduction, two main sections, conclusions, a list of references, and supplementary materials, elaborates on the theoretical foundations of DLC, the legislative framework governing support initiatives, international experiences, and evidence-based strategies for intervention.

The object of this research is families experiencing difficult life circumstances. The subject of the research is the process of social and pedagogical support provided to these families.

The primary aim of the paper is to substantiate the core essence and characteristics of social and pedagogical support for families in DLC, and to define the essential program conditions that contribute to its effectiveness.

The research methodology incorporates a range of analytical and evaluative methods, including:

- Analysis and synthesis of existing scholarly literature.
- Generalization and comparison of diverse theoretical perspectives.
- Content analysis of pertinent documents and policy frameworks.
- Expert evaluation for the validation of findings and recommendations.

The paper culminates in the development of a systematic model for social and pedagogical support, the formulation of practical recommendations for enhancing

support service delivery, and an emphasis on the necessity of multidisciplinary collaboration and specialized professional training.

A brief overview of each section is provided below:

The part 1 «Theoretical Foundations of Social and Pedagogical Support for Families in Difficult Life Circumstances». This section establishes the theoretical groundwork by exploring the essence and content of the concept of "families in difficult life circumstances," analyzing the legislative framework governing support provision in Ukraine, examining international experiences in supporting such families, and defining the core nature and content of social and pedagogical support for families in DLC.

The part 2 «Program of Social and Pedagogical Support for Families in Difficult Life Circumstances». This section details the methodology employed to investigate the challenges faced by families in DLC, presents the developed program for social and pedagogical support, and offers practical recommendations for improving the effectiveness of support services.

Key words: social and pedagogical support, difficult life circumstances, family, social services, social risk, multidisciplinary team.

ЗМІСТ

Вступ……9
Розділ 1. Теоретичні основи соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах……13
1.1 Сутність та зміст поняття «сім'ї у складних життєвих обставинах»……..13
1.2. Законодавче забезпечення супроводу «сімей у складних життєвих обставинах»……21
1.3. Міжнародний досвід соціального супроводу сімей у складних життєвих обставинах……..27
1.4 Сутність та зміст соціально-педагогічного супроводу сім'ї у складних життєвих обставинах…….……31
Розділ 2. Програма соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах…….37
2.1. Методика дослідження проблем сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах…….37
2.2. Програма соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах…….…….44
2.3. Практичні рекомендації щодо вдосконалення соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах……53
Висновки…….....60
Список використаних джерел……..…….62
Додатки……...……...66

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлюється глибокими соціально-економічними трансформаціями, що відбуваються в сучасному українському суспільстві. Ці процеси, позначені нестабільністю економіки, триваючими воєнними діями на території країни, значними потоками внутрішньої міграції, відчутним зниженням загального рівня життя та недостатністю ефективних механізмів соціального захисту населення, призводять до стрімкого зростання кількості сімей, які опиняються у складних життєвих обставинах (далі – СЖО). Зазначені фактори не лише провокують виникнення та загострення внутрішньосімейних криз, але й негативно впливають на якість батьківсько-дитячих стосунків, спричиняють психологічне виснаження членів родини, збільшують ризики насильства в сім'ї та сприяють соціальному відторгненню найбільш вразливих її категорій.

Для ілюстрації масштабів проблеми можна навести гіпотетичні статистичні дані. Наприклад, за умовними даними для Запорізької області на 2024 рік, загальна кількість сімей у складних життєвих обставинах становить 5000, що складає 11.8% від загальної кількості сімей у регіоні. Серед них найбільшу частку займають сім'ї з низьким рівнем доходу (3,5%), неповні сім'ї (2,8%) та багатодітні сім'ї (1,9%), тоді як сім'ї, де батьки мають залежності, складають найменшу частку (0,4%). Важливо підкреслити, що ці дані є гіпотетичними та використовуються лише для ілюстрації можливої ситуації.

У цьому контексті соціально-педагогічний супровід набуває особливої значущості, розглядаючись не лише як інструмент оперативного кризового втручання, але й як важливий механізм превенції деструктивних процесів у сімейному середовищі. Наукові дослідження переконливо доводять, що своєчасна та кваліфікована соціально-педагогічна підтримка здатна мінімізувати негативні наслідки кризових ситуацій, сприяти відновленню адаптивних ресурсів сім'ї та її успішній реінтеграції в соціум. Так, О. В. Безпалько [1, с. 45]

(2007) у своїх працях наголошує, що соціально-педагогічний супровід є не просто наданням допомоги, а цілеспрямованим процесом, спрямованим на розкриття внутрішнього потенціалу клієнта, формування у нього здатності до самозарадності та забезпечення його повноцінної соціальної інтеграції [1, с. 156].

Незважаючи на існування певної нормативно-правової бази та реалізацію низки соціальних програм, спрямованих на підтримку сімей, в Україні все ще спостерігається низка проблем, що суттєво знижують ефективність соціально-педагогічного супроводу. Серед них слід виокремити фрагментарність у наданні послуг, недостатню кількість кваліфікованих фахівців, низький рівень міжвідомчої координації між різними суб'єктами соціальної підтримки та недостатньо розвинені інституційні механізми, здатні забезпечити комплексний та системний підхід до розв'язання проблем сімей у СЖО. Дослідження, проведені І. Д. Звєрєвою та Т. О. Семигіною, підкреслюють, що ключовим фактором ефективності соціального супроводу є застосування індивідуалізованого підходу, глибоке розуміння специфічних потреб кожної окремої родини та забезпечення інтегрованого професійного втручання, що об'єднує зусилля різних спеціалістів [31, с. 210-215].

Об'єкт дослідження: процес соціально-педагогічного супроводу сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах

Предмет дослідження: зміст, методи та форми соціально-педагогічного супроводу сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах

Метою даної наукової роботи є теоретичне обґрунтування та практична розробка комплексної програми соціально-педагогічного супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Пропонована програма базується на сучасних наукових підходах у галузі соціальної педагогіки та соціальної роботи, а також враховує актуальні практичні виклики, що постають перед фахівцями, які працюють з даною категорією сімей в умовах сьогодення.

Відповідно до мети дослідження було визначено наступні завдання:

1. Розкрити сутність поняття «складні життєві обставини».
2. Проаналізувати існуючі наукові підходи до організації соціально-

педагогічного супроводу сімей, що опинилися у СЖО.

3. Проаналізувати вітчизняний та міжнародний досвід організації соціального супроводу сімей у кризових ситуаціях.

4. Розробити програму соціально-педагогічного супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

5. Сформулювати науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо вдосконалення системи соціально-педагогічного супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, контент-аналіз, експертна оцінка.

Для виконання поставлених завдань було використано такі методи:

- теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення та порівняння психолого-педагогічної та соціологічної літератури з теми дослідження; контент-аналіз нормативно-правових актів у сфері соціального супроводу; осмислення сучасних наукових підходів до підтримки сімей у складних життєвих обставинах; моделювання програми соціально-педагогічного супроводу;

- емпіричні – вивчення практичного вітчизняного і зарубіжного досвіду соціальної роботи з сім’ями, що перебувають у складних життєвих обставинах;

- додатково застосовано цифрові інструменти аналітичної підтримки, зокрема нейромережеву модель ChatGPT (OpenAI), яка використовувалась для структуризації матеріалу, формування логічної послідовності викладу, а також для підготовки узагальнюючих висновків та практичних рекомендацій.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні змісту поняття «складні життєві обставини» як багатовимірного соціального явища, систематизації наукових підходів до організації соціально-педагогічного супроводу сімей, а також в обґрунтуванні ролі міждисциплінарної взаємодії у підтримці родин, що перебувають у кризі. У роботі поглиблено розуміння особливостей функціонування сім’ї у складних умовах, проаналізовано чинники

ризику та ресурси життєстійкості в контексті сучасної соціальної ситуації в Україні.

Практичне значення дослідження полягає у розробці комплексної програми соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах, яка включає діагностичний, прогностичний, корекційно-розвивальний та оцінювальний етапи. Запропоновані практичні рекомендації можуть бути використані фахівцями закладів соціального захисту, соціальними педагогами, працівниками центрів соціальних служб та громадських організацій, що працюють з сім’ями, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у створенні уніфікованої програми соціально-педагогічного супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Запропонована програма відрізняється комплексним підходом, що інтегрує діагностику потреб сім’ї, розробку індивідуального плану супроводу, забезпечення необхідними ресурсними можливостями та налагодження ефективної мультидисциплінарної взаємодії між різними фахівцями та службами, залученими до процесу підтримки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1. Сутність та зміст поняття «сім'ї у складних життєвих обставинах»

Питання складних життєвих обставин (далі СЖО) є ключовим для розробки ефективних стратегій соціально-педагогічного супроводу. Українські науковці з різних галузей – соціальної педагогіки, соціальної роботи, психології та соціології – пропонують різноманітні підходи до визначення цього феномену, відображаючи багатогранність проблеми.

Так, представники соціальної педагогіки акцентують увагу на порушенні соціалізації особистості внаслідок несприятливих сімейних умов. Наприклад, О. В. Безпалько [1, с. 45] у своїх працях розглядає сім'ї у СЖО як такі, що «характеризуються наявністю факторів, які негативно впливають на розвиток та соціалізацію дітей, обмежують їхні можливості для повноцінного життя та потребують спеціалізованої допомоги» [1, с. 45]. Він підкреслює, що такі сім'ї часто не спроможні самостійно подолати існуючі труднощі та потребують кваліфікованого втручання для відновлення їхньої функціональності.

Факторами виникнення СЖО є: стан національної економіки, рівень безробіття, інфляція/дефляція, глобалізація, політична стабільність/нестабільність, державна політика (соціальна, економічна), рівень корупції, геополітичні конфлікти, демографічні зміни, міграція, рівень освіти населення, культурні традиції, темп впровадження інновацій, цифровізація суспільства, доступ до ІТ-ресурсів, рівень освіти (особистісний), професійна кваліфікація, мотивація до праці, життєві цінності, рівень розвитку місцевої інфраструктури, доступ до ресурсів і ринків, діяльність місцевих органів влади, стан навколишнього середовища, склад родини, рівень доходів, соціальний статус.

Науковці у галузі соціальної роботи розглядають СЖО з позиції порушення соціальної адаптації та функціонування сім'ї як соціальної одиниці. За визначенням І. Д. Звєрєвої, «сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах, – це сім'я, в якій під впливом негативних зовнішніх та/або внутрішніх факторів порушуються її соціальні зв'язки, втрачається здатність до самостійного розв'язання проблем, виникає потреба у зовнішній допомозі та підтримці» [12, с. 78]. Вона наголошує на важливості виявлення не лише матеріальних проблем, а й соціальної ізоляції, відсутності підтримки з боку громади.

Психологи досліджують вплив СЖО на емоційний стан членів сім'ї, їхні міжособистісні стосунки та психічне здоров'я. Т. М. Титаренко [34, с. 112] зазначає, що «перебування у складних життєвих обставинах часто супроводжується підвищеним рівнем стресу, тривожності, депресивними станами, що негативно позначається на внутрішньосімейній атмосфері та здатності батьків виконувати свої функції» [34, с. 112]. Вона акцентує на необхідності психологічної підтримки для подолання наслідків кризових ситуацій та відновлення емоційного благополуччя.

З точки зору соціології, сім'я у СЖО розглядається як соціальний інститут, що зазнає деструктивного впливу макро- та мікросоціальних факторів. Я. М. Стеценко [33, с. 56] підкреслює, що «складні життєві обставини є не лише індивідуальною проблемою конкретної сім'ї, а й відображенням соціальних дисфункцій, недостатності соціальної політики та нерівності у суспільстві» [33, с. 56]. Він наголошує на важливості аналізу соціального контексту та системних причин виникнення СЖО.

Спільні риси у визначеннях українських науковців полягають у констатації наявності негативних факторів, порушенні нормального функціонування сім'ї та нездатності самостійно подолати труднощі. Усі дослідники визнають потребу таких сімей у зовнішній допомозі та підтримці.

Відмінні риси полягають у різному акценті на аспектах проблеми: соціальні педагоги зосереджуються на соціалізації, фахівці із соціальної роботи

– на соціальній адаптації, психологи – на емоційному стані, а соціологи – на соціальних детермінантах.

Еволюція розуміння поняття «сім'я у складних життєвих обставинах» в українській науковій думці відображає зміни у соціально-економічному та політичному контексті країни. На початкових етапах незалежності акцент робився переважно на матеріальних труднощах та соціальній незахищеності. З розвитком соціальної роботи як професії та розширенням міждисциплінарних досліджень, розуміння СЖО стало більш комплексним, включаючи психологічні, педагогічні та правові аспекти. З'явилося розуміння важливості не лише надання допомоги, а й активізації внутрішніх ресурсів сім'ї та її потенціалу до самодопомоги.

Віднесення сім'ї до категорії таких, що перебувають у складних життєвих обставинах, базується на низці критеріїв, які відображають різні аспекти її життєдіяльності. До основних критеріїв, що використовуються в українській практиці та науці, належать: матеріальні труднощі, проблеми зі здоров'ям, порушення внутрішньо сімейних стосунків, соціальна ізоляція, низький рівень батьківських компетенцій та інші кризові ситуації (втрата годувальника, стихійні лиха, вимушене переселення, перебування у конфлікті з законом). Ми маємо намір розглянути детальніше критерії категорій сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Матеріальні труднощі. Низький рівень доходів, безробіття членів сім'ї, недостатнє забезпечення житлом, продуктами харчування, одягом та іншими базовими потребами. Як зазначає Н. Б. Бондаренко [2, с. 92], «тривала матеріальна незабезпеченість є потужним дестабілізуючим фактором, що впливає на всі сфери життєдіяльності сім'ї та може призвести до соціальної дезадаптації» [2, с. 92].

Проблеми зі здоров'ям, що каже про наявність у членів сім'ї інвалідності, хронічних захворювань, психічних розладів, залежностей (алкогольної, наркотичної), що обмежують їхню працездатність та потребують спеціалізованої допомоги.

Порушення внутрішньосімейних стосунків, такі як: конфлікти, насильство (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне), емоційна відстороненість, відсутність підтримки та взаєморозуміння між членами сім'ї. За словами О. О. Мисько [22, с. 135], «деструктивні внутрішньосімейні відносини є серйозною загрозою для психічного здоров'я всіх членів родини, особливо дітей, та можуть призвести до серйозних соціальних і психологічних наслідків» [22, с. 135].

Соціальна ізоляція, до якої підпадають обмежені соціальні зв'язки, відсутність підтримки з боку родичів, друзів, громади, відчуття самотності та відторгнення.

Низький рівень батьківських компетенцій несуть в собі недостатні знання та навички у вихованні дітей, педагогічна занедбаність, неналежний догляд, жорстоке поводження.

Існуючі в українській практиці та науці класифікації сімей у СЖО є різноманітними та ґрунтуються на різних критеріях, а саме за такими типами проблем, як: сім'ї з матеріальними труднощами, сім'ї з проблемами здоров'я, сім'ї з порушеннями внутрішньо сімейних стосунків, сім'ї, які переживають кризові події та сім'ї з проблемами у вихованні дітей.

За ступенем неблагополуччя виділяють сім'ї групи ризику (наявність окремих факторів ризику), сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах (наявність кількох факторів ризику, що негативно впливають на життєдіяльність) та сім'ї у кризовому стані (ситуація, що загрожує життю та здоров'ю членів сім'ї).

За складом сім'ї поділяються на неповні сім'ї, багатодітні сім'ї, сім'ї з дітьми-інвалідами, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу та сім'ї внутрішньо переміщених осіб.

Критична оцінка існуючих класифікацій з точки зору їх практичного застосування для соціально-педагогічного супроводу показує, що вони є важливим інструментом для систематизації інформації та визначення пріоритетних напрямів роботи. Однак, часто вони є статичними та не враховують

динаміку розвитку проблем у сім'ї та її індивідуальні особливості. Для ефективного супроводу необхідно використовувати більш гнучкі підходи, що передбачають індивідуальну оцінку потреб кожної сім'ї та розробку персоналізованих планів допомоги.

Потрапляння сімей у складні життєві обставини є результатом взаємодії комплексу факторів, які можна умовно поділити на макро- та мікрорівні.

До факторів макрорівня належать:

1. Соціально-економічні умови в країні.

Рівень безробіття, інфляція, низький рівень доходів населення, соціальна нерівність, недостатній рівень соціальної підтримки. Як зазначає Е. М. Лібанова [20, с. 34], «економічна нестабільність та зростання бідності є потужними соціальними чинниками, що призводять до погіршення життєвих умов значної частини населення та збільшення кількості сімей, які опиняються у складних життєвих обставинах» [20, с. 34].

2. Рівень соціальної підтримки.

Ефективність державних соціальних програм, доступність соціальних послуг, якість роботи соціальних інститутів.

3. Державна політика.

Пріоритети державної соціальної політики, спрямованість бюджетних витрат на соціальну сферу, законодавче регулювання соціальної підтримки.

4. Соціально-політична нестабільність, як насамперед військові конфлікти, внутрішні міграції та політичні кризи, які призводять до втрати житла, роботи та навіть соціальних зв'язків.

Фактори мікрорівня включають: внутрішньо сімейні проблеми (конфлікти, насильство, порушення комунікації, емоційна нестабільність); низький рівень батьківських компетенцій, що зумовлене недостатніми знаннями та навичками у вихованні дітей, відсутність відповідальності та педагогічна занедбаність; проблеми зі здоров'ям членів сім'ї, як і фізичні та психічні захворювання, так і інвалідність або залежності; особистісні особливості членів сім'ї (низька стресостійкість, імпульсивність та схильність до ризикованої поведінки); втрата

соціальних зв’язків входять (соціальна ізоляція, відсутність підтримки з боку родичів та друзів).

Взаємозв’язок між цими факторами є складним і багатогранним. Макроекономічні умови можуть безпосередньо впливати на мікрорівень, спричиняючи безробіття, зниження доходів, що, у свою чергу, може призвести до внутрішньосімейних конфліктів та психологічних проблем. Низький рівень соціальної підтримки може поглиблювати наслідки індивідуальних проблем.

Українські джерела активно досліджують ці фактори саме в контексті України. Зокрема, у працях Н. С. Карпенко [15, с. 88] аналізується вплив соціально-економічної кризи на добробут сімей. С. О. Завацька досліджує особливості сімей внутрішньо переміщених осіб та їхні потреби у соціальній підтримці. Проблеми насильства в сім’ї та їхні наслідки для дітей детально розглядаються у дослідженнях О. М. Попової.

Для глибшого розуміння проблем сімей у СЖО та розробки ефективних стратегій соціально-педагогічного супроводу важливим є використання відповідних теоретичних підходів, тому нами вони були проаналізовані.

Системна теорія сім’ї розглядає сім’ю як цілісну систему, у якій усі члени взаємопов’язані, а проблеми одного члена впливають на функціонування всієї системи. Застосування цієї теорії дозволяє аналізувати взаємодію між членами сім’ї, виявляти дисфункційні патерни спілкування та поведінки, а також розробляти стратегії втручання, спрямовані на відновлення гармонійних стосунків та покращення функціонування всієї сімейної системи.

Екологічна теорія розвитку У. Бронфенбреннера досліджує вплив різних рівнів середовища на розвиток особистості та функціонування сім’ї. У. Бронфенбреннер виділяє мікросистему (безпосереднє оточення сім’ї), мезосистему (взаємодія між елементами мікросистеми), екзосистему (зовнішні соціальні структури, які впливають на сім’ю опосередковано) та макросистему (культурні цінності, соціальні норми, державна політика). Застосування цієї теорії дозволяє досліджувати вплив соціально-економічних умов, освітніх закладів, медичних установ та інших соціальних інститутів на життя сім’ї у СЖО

та розробляти стратегії підтримки, що враховують вплив різних рівнів середовища.

Теорія життєстійкості (резильєнтності) вивчає фактори, що допомагають сім'ям долати труднощі та адаптуватися до змін. За С. Лютхар [40, с. 139], «життєстійкість – це динамічний процес позитивної адаптації в умовах значного ризику або травми» [40, с. 139]. Ця теорія фокусується на виявленні сильних сторін сім'ї, її внутрішніх ресурсів (оптимізм, згуртованість, навички розв'язання проблем) та зовнішніх факторів підтримки (соціальна мережа, доступ до ресурсів), які допомагають їй справлятися з кризовими ситуаціями. Застосування теорії життєстійкості дозволяє розробляти стратегії супроводу, спрямовані на зміцнення цих ресурсів та сприяння адаптації сім'ї до складних обставин.

Застосування системної, екологічної теорій та теорії життєстійкості є надзвичайно важливим для розробки ефективних стратегій соціально-педагогічного супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Кожна з цих теоретичних парадигм пропонує унікальну призму для розуміння багатогранних проблем, з якими стикаються такі сім'ї, та визначає ключові напрями цілеспрямованого втручання.

Системна теорія сім'ї дозволяє розглядати сім'ю не як сукупність окремих індивідів, а як взаємопов'язану динамічну систему, де проблеми одного члена неминуче впливають на функціонування всієї родини. Розуміння цих внутрішньосімейних зв'язків, виявлення дисфункційних патернів комунікації та поведінки, а також аналіз ролей і правил, що існують у системі, є критично важливим для розробки стратегій, спрямованих на відновлення гармонійних стосунків, покращення взаєморозуміння та зміцнення сімейної єдності. Втручання, що базується на системному підході, часто передбачає роботу з усією сім'єю, а не лише з окремими її членами, з метою досягнення стійких позитивних змін у функціонуванні сімейної системи в цілому.

Екологічна теорія розвитку Урі Бронфенбреннера розширює фокус аналізу, наголошуючи на впливі різноманітних рівнів зовнішнього середовища

на розвиток особистості та життєдіяльність сім'ї. Розглядаючи мікросистему (безпосереднє оточення сім'ї), мезосистему (взаємодія між елементами мікросистеми), екзосистему (зовнішні соціальні структури) та макросистему (культурні цінності та соціальна політика), соціальний педагог отримує цілісне уявлення про контекст, в якому живе сім'я у СЖО. Це дозволяє не лише ідентифікувати безпосередні причини проблем, але й враховувати ширші соціально-економічні, освітні, медичні та політичні фактори, що можуть сприяти або перешкоджати благополуччю сім'ї. Стратегії втручання, що ґрунтуються на екологічному підході, часто включають налагодження зв'язків сім'ї з підтримуючими соціальними інститутами, адвокацію її прав та інтересів на різних рівнях, а також роботу з усунення несприятливих екологічних факторів.

Нарешті, теорія життєстійкості зосереджується на виявленні та зміцненні внутрішніх ресурсів сім'ї та зовнішніх факторів підтримки, які допомагають їй успішно долати труднощі та адаптуватися до кризових ситуацій. Замість того, щоб концентруватися виключно на проблемах та дефіцитах, цей підхід акцентує увагу на сильних сторонах сім'ї, її здатності до самовідновлення, оптимізмі, згуртованості та навичках розв'язання проблем. Соціально-педагогічний супровід, що базується на принципах життєстійкості, спрямований на активізацію цих ресурсів, формування віри у власні сили, надання підтримки у розвитку копінг-стратегій та створення сприятливого середовища, що сприяє адаптації та подальшому розвитку сім'ї, незважаючи на пережиті складнітруднощі.

Отже, інтегроване застосування системної, екологічної теорій та теорії життєстійкості забезпечує цілісне розуміння складної динаміки проблем сімей у СЖО, дозволяє визначити ключові напрями ефективного втручання, спрямовані не лише на оперативне подолання кризових ситуацій, але й на довгострокове відновлення їхнього благополуччя та сприяння подальшому стійкому розвитку.

1.2. Законодавче забезпечення супроводу сімей у складних життєвих обставинах

Система законодавчого забезпечення соціального супроводу сімей у складних життєвих обставинах (СЖО) в Україні є досить розгалуженою та включає ряд законів, постанов, указів та інших нормативно-правових актів, які регулюють різні аспекти соціальної підтримки.

Одним із ключових законодавчих актів є Закон України «Про соціальні послуги» (2019). Цей закон визначає основні принципи надання соціальних послуг, їхні види, суб'єктів надання та отримувачів, а також закладає правові основи для організації соціального супроводу. Як зазначає Т. В. Семигіна [30, с. 156], цей закон «є важливим кроком у реформуванні системи соціальних послуг в Україні, оскільки він спрямований на забезпечення права кожної особи, яка опинилася у складних життєвих обставинах, на отримання якісної та своєчасної допомоги» [30, с. 32]. Закон визначає соціальний супровід як комплексну соціальну послугу, спрямовану на подолання складних життєвих обставин, мінімізацію їх негативних наслідків, профілактику виникнення нових проблем та розвиток самостійності отримувачів.

Важливе значення має Закон України «Про охорону дитинства» (2001), який визначає основні засади державної політики у сфері охорони дитинства, права та обов'язки дитини, а також відповідальність органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, посадових осіб і громадян у цій сфері. Стаття 1 цього Закону визначає дитину, яка перебуває у складних життєвих обставинах, як таку, що потрапила під вплив негативних факторів соціального, економічного, психологічного, медичного, криміногенного характеру, у зв'язку з чим її життю або здоров'ю загрожує небезпека та/або порушено її права. Закон передбачає комплекс заходів щодо виявлення та підтримки таких дітей та їхніх сімей.

Сімейний кодекс України (2002) регулює сімейні відносини, у тому числі права та обов'язки батьків і дітей, питання опіки та піклування, усиновлення, а

також визначає підстави для позбавлення батьківських прав. Статті Кодексу містять положення, спрямовані на захист прав та інтересів дітей, які виховуються у складних життєвих обставинах [23].

Крім зазначених законів, соціальний супровід регулюється низкою підзаконних нормативно-правових актів, серед яких:

1. Постанови Кабінету Міністрів України, що визначають порядок надання окремих видів соціальних послуг, затверджують державні соціальні програми підтримки сімей та дітей. Наприклад, Постанова КМУ № 587 від 01.06.2020 року «Про організацію надання соціальних послуг» визначає механізм взаємодії суб'єктів, що надають соціальні послуги, у тому числі послугу соціального супроводу [23].

2. Накази Міністерства соціальної політики України, які затверджують стандарти соціальних послуг, методичні рекомендації щодо їх надання, порядок ведення обліку отримувачів послуг та іншу необхідну документацію. Наприклад, Наказ Мінсоцполітики № 198 від 29.03.2020 року затверджує Державний стандарт соціального супроводу сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [7].

3. Рішення органів місцевого самоврядування, які можуть прийматися з питань організації соціальної підтримки населення на місцевому рівні, враховуючи специфіку потреб громади.

Критична оцінка ефективності чинного законодавства з точки зору його повноти, послідовності та відповідності потребам сімей у СЖО виявляє як сильні, так і слабкі сторони.

До сильних сторін можна віднести наявність законодавчої бази, яка визначає основні принципи та механізми соціальної підтримки. Закон «Про соціальні послуги» є прогресивним кроком у розвитку системи соціальних послуг, спрямованим на забезпечення прав громадян на отримання допомоги. Державні стандарти соціальних послуг сприяють уніфікації підходів до їх надання та підвищенню якості.

Однак, існують і прогалини та колізії в законодавстві. Зокрема, не завжди чітко визначені критерії віднесення сім'ї до категорії СЖО, що може призводити до суб'єктивності в прийнятті рішень про надання допомоги. Іноді спостерігається неузгодженість між різними законодавчими актами та підзаконними нормативно-правовими актами, що ускладнює їх практичне застосування.

Аналіз механізмів реалізації законодавчих норм на практиці показує, що ефективність законодавства значною мірою залежить від рівня фінансування соціальної сфери, кадрового забезпечення, міжвідомчої координації та організаційної спроможності органів, відповідальних за надання соціальних послуг. Як зазначає О. В. Ярошенко [36, с. 67], «недостатнє фінансування соціальних програм та низький рівень оплати праці соціальних працівників є серйозними перешкодами на шляху ефективної реалізації законодавчих норм у сфері соціальної підтримки сімей» [36, с. 67].

Дослідження українських науковців та практиків також вказують на проблеми з повнотою охоплення сімей, які потребують допомоги, нерівномірним доступом до соціальних послуг у різних регіонах країни, а також недостатньою розвиненістю системи моніторингу та оцінки ефективності надаваних послуг.

Нами проведено порівняльний аналіз законодавства України у сфері соціального супроводу сімей у СЖО з законодавством інших країн, а особливо тих, що мають успішний досвід соціальної підтримки. Виявлені позитивні практики можуть бути адаптовані до українських умов.

Наприклад, досвід країн Європейського Союзу демонструє важливість комплексного підходу до соціальної підтримки, який передбачає не лише надання матеріальної допомоги, а й забезпечення доступу до якісних соціальних, освітніх, медичних та психологічних послуг. У багатьох європейських країнах існують чіткі стандарти якості соціальних послуг, розвинена система підготовки та підвищення кваліфікації соціальних працівників, а також ефективні механізми міжвідомчої співпраці.

Країни Північної Америки мають розвинену систему громадських організацій, які активно залучаються до надання соціальних послуг та реалізації соціальних програм. Законодавство цих країн часто передбачає механізми державно-приватного партнерства у соціальній сфері.

Адаптація позитивних міжнародних практик до українського контексту потребує врахування специфіки українського суспільства, його культурних особливостей та соціально-економічних умов. Однак, вивчення успішного досвіду інших країн може надати цінні ідеї для вдосконалення вітчизняної системи соціального супроводу сімей у СЖО.

Підводячи підсумки проведеного аналізу законодавчого забезпечення соціального супроводу сімей у складних життєвих обставинах в Україні засвідчує наявність розгалуженої нормативно-правової бази, ключовими елементами якої є Закони України «Про соціальні послуги» та «Про охорону дитинства», а також Сімейний кодекс України. Закон «Про соціальні послуги» є важливим кроком, що визначає соціальний супровід як комплексну послугу та закладає основи для забезпечення права кожної особи у СЖО на якісну допомогу. Підзаконні акти, такі як постанови Кабінету Міністрів України та накази Міністерства соціальної політики, конкретизують механізми надання послуг та затверджують відповідні стандарти.

Водночас, критична оцінка чинного законодавства виявляє певні недоліки, серед яких нечіткість критеріїв віднесення сімей до категорії СЖО, потенційна неузгодженість між різними нормативно-правовими актами та залежність ефективності реалізації норм від належного фінансування, кадрового забезпечення та міжвідомчої координації. Дослідження українських науковців підтверджують проблеми з повнотою охоплення потребуючих сімей, нерівномірністю доступу до послуг та недостатнім розвитком системи моніторингу.

Порівняльний аналіз з міжнародним досвідом, зокрема країн ЄС та Північної Америки, демонструє важливість комплексного підходу до соціальної підтримки, що включає не лише матеріальну допомогу, а й широкий спектр

якісних соціальних, освітніх, медичних та психологічних послуг. Успішні практики інших країн наголошують на необхідності чітких стандартів якості, розвиненої системи підготовки соціальних працівників та ефективної міжвідомчої співпраці, а також активного залучення громадських організацій та механізмів державно-приватного партнерства.

З огляду на виявлені проблеми та позитивний міжнародний досвід, для України в контексті законодавчого забезпечення соціального супроводу сімей у СЖО більш необхідним є комплексний підхід, що поєднує подальше вдосконалення нормативно-правової бази з одночасним забезпеченням належних умов для її ефективної реалізації. Це означає не лише усунення існуючих прогалин та неузгодженостей у законодавстві, чітке визначення критеріїв віднесення сімей до СЖО та уніфікацію стандартів надання послуг, але й значне збільшення фінансування соціальної сфери, підвищення кваліфікації та престижу соціальних працівників, налагодження ефективної міжвідомчої взаємодії та підтримку розвитку громадських організацій. Адаптація успішних міжнародних практик, враховуючи українські реалії, може стати важливим кроком на шляху створення дієвої та ефективної системи соціального супроводу, здатної забезпечити реальну підтримку сім’ям, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Отже, Основними гарантіями, що випливають з проаналізованого законодавства, є:

4. Право на отримання соціальних послуг. Закон України «Про соціальні послуги» гарантує кожній особі, яка опинилася у СЖО, право на отримання якісної та своєчасної допомоги, включаючи соціальний супровід як комплексну послугу.

5. Соціальний супровід як комплексна послуга. Держава визначає соціальний супровід як цілеспрямовану діяльність, спрямовану на подолання складних життєвих обставин, мінімізацію їх негативних наслідків, профілактику виникнення нових проблем та розвиток самостійності отримувачів соціальних послуг.

6. Захист прав та інтересів дітей. Закон України «Про охорону дитинства» визначає дитину у складних життєвих обставинах як таку, що перебуває під впливом негативних факторів, та передбачає комплекс заходів щодо її виявлення та підтримки, а також підтримки її сім'ї .

7. Регулювання сімейних відносин з метою захисту дітей. Сімейний кодекс України містить положення, спрямовані на захист прав та інтересів дітей, які виховуються у складних життєвих обставинах, зокрема через регулювання питань опіки, піклування та позбавлення батьківських прав у випадках, що загрожують дитині.

8. Надання окремих видів соціальних послуг. Постанови Кабінету Міністрів України визначають порядок надання конкретних соціальних послуг, спрямованих на підтримку сімей у СЖО, та затверджують державні соціальні програми у цій сфері.

9. Стандартизація соціальних послуг. Накази Міністерства соціальної політики України затверджують державні стандарти соціальних послуг, включаючи стандарт соціального супроводу, що має забезпечити уніфікацію підходів та підвищення якості надання соціальної допомоги тих, хто опиняється в складних обставинах.

10. Організація соціальної підтримки на місцевому рівні. Рішення органів місцевого самоврядування можуть передбачати додаткові заходи соціальної підтримки, враховуючи насамперед специфіку потреб місцевих громад.

Однак, слід зазначити, що ефективність реалізації цих гарантій здебільшого залежить від належного фінансування соціальної сфери, кадрового забезпечення, міжвідомчої координації та організаційної спроможності відповідних органів. Подальше вдосконалення законодавчої бази, усунення існуючих прогалин та адаптація позитивного міжнародного досвіду може стати важливими кроками для забезпечення повноцінного супроводу СЖО-сімей в Україні.

1.3. Міжнародний досвід соціального супроводу сімей у складних життєвих обставинах

Міжнародний досвід у сфері соціального супроводу сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО), є різноманітним і відображає різні соціально-економічні, культурні та політичні контексти. Однак, існують певні моделі, які довели свою ефективність у різних країнах світу.

Модель раннього втручання спрямована на виявлення сімей, які перебувають у групі ризику або на ранніх стадіях виникнення проблем, та надання їм своєчасної підтримки для запобігання подальшому погіршенню ситуації. Прикладом є британська програма "Sure Start", яка надає комплексну підтримку молодим сім'ям з дітьми раннього віку, включаючи послуги з охорони здоров'я, освіти, соціальної підтримки та розвитку батьківських навичок

У багатьох країнах існують сімейні центри, які надають широкий спектр послуг для сімей у СЖО, включаючи консультації, психологічну підтримку, юридичну допомогу, соціальну допомогу, освітні програми для батьків та дітей. Прикладом є скандинавські країни, де такі центри є важливою складовою системи соціального захисту (наприклад, дослідження Thoburn).

Модель кейс-менеджменту передбачає призначення одного фахівця (кейс-менеджера), який координує надання різних видів допомоги сім'ї, розробляє індивідуальний план супроводу, здійснює моніторинг його виконання та забезпечує міжвідомчу взаємодію. Ця модель широко використовується в США та Канаді (наприклад, дослідження Rapp & Goscha).

Модель відновного підходу, яка набула поширення в Австралії та Новій Зеландії, фокусується на відновленні стосунків у сім'ї, вирішенні конфліктів та залученні громади до підтримки сім'ї. Особлива увага приділяється участі всіх зацікавлених сторін у процесі прийняття рішень (наприклад, дослідження Braithwaite).

Модель соціального підприємництва розвивається у деяких країнах з ініціативи соціального підприємництва, які спрямовані на надання послуг сім'ям

у СЖО на платній або частково платній основі, з метою забезпечення їхньої фінансової стійкості та розширення спектру доступних послуг (наприклад, дослідження Bornstein & Davis).

Кожна з цих моделей має свої сильні та слабкі сторони. Модель раннього втручання є ефективною для профілактики, але потребує значних ресурсів на початковому етапі. Комплексні сімейні центри забезпечують широкий спектр послуг, але можуть бути складними в управлінні. Кейс-менеджмент забезпечує координацію, але успіх залежить від кваліфікації кейс-менеджера. Відновний підхід є ефективним для вирішення конфліктів, але може бути непридатним у випадках серйозного насильства. Соціальне підприємництво може забезпечити фінансову стійкість, але може бути недоступним для найбідніших сімей.

Детальний аналіз кількох конкретних прикладів успішних програм або ініціатив з підтримки сімей в інших країнах може надати цінні уроки для України, які розглянемо детальніше.

Фінська система "Neuvola" (консультаційні центри для вагітних та сімей з дітьми). Загальнонаціональна система надає безкоштовні медичні та соціальні послуги вагітним жінкам та сім’ям з дітьми дошкільного віку. Вона включає регулярні медичні огляди, консультації з питань виховання, психологічну підтримку та раннє виявлення проблем. Ключовими факторами успіху є універсальність доступу, висока кваліфікація персоналу та тісна співпраця між медичними та соціальними працівниками.

Канадська програма "Nobody’s Perfect" (програма підтримки батьків). Ця програма, яка реалізується по всій Канаді, пропонує групи підтримки для батьків дітей до 5 років. Вона спрямована на підвищення впевненості батьків у своїх силах, надання знань про розвиток дитини та формування позитивних батьківських навичок. Успіх програми зумовлений її орієнтацією на потреби батьків, створенням підтримуючого середовища та використанням інтерактивних методів навчання.

Австралійська програма "Family Group Conferencing" (сімейні групові наради). Програма залучає розширену родину та близьких до процесу прийняття

рішень щодо дітей, які перебувають у складних обставинах. Соціальні працівники виступають у ролі фасилітаторів, допомагаючи сім'ї розробити власний план дій. Успіх програми пояснюється залученням сімейних ресурсів, підвищенням відповідальності родини та сприянням прийняттю більш стійких рішень (наприклад, дослідження Daly & Hayes).

Фактори, що сприяють успіху цих та інших програм, включають міжвідомчу співпрацю, активну участь громади, індивідуальний підхід до кожної сім'ї, орієнтацію на сильні сторони сім'ї, забезпечення доступу до якісних послуг та систематичний моніторинг та оцінку ефективності.

Україна може винести цінні уроки з міжнародного досвіду соціального супроводу сімей у СЖО. Зокрема, варто звернути увагу саме на необхідність розвитку системи раннього втручання для своєчасного виявлення та підтримки сімей, які перебувають у групі ризику; важливість створення комплексних сімейних центрів, які б надавали широкий спектр послуг в одному місці; поширення моделі кейс-менеджменту для забезпечення координації та індивідуалізації супроводу; можливість адаптації відновних підходів для вирішення внутрішньосімейних конфліктів та залучення сімейних ресурсів; підтримку розвитку соціального підприємництва у сфері надання соціальних послуг; забезпечення універсального доступу до якісних соціальних послуг для всіх сімей, які їх потребують, незалежно від місця проживання; підвищення кваліфікації фахівців та забезпечення міжвідомчої співпраці на всіх рівнях; впровадження системи систематичного моніторингу та оцінки ефективності програм соціального супроводу.

Враховуючи специфіку українського суспільства, його культурні особливості та соціально-економічні умови, адаптація міжнародних практик повинна бути обережною та враховувати місцевий контекст. Однак, вивчення успішного досвіду інших країн може стати цінним ресурсом для вдосконалення вітчизняної системи соціального супроводу сімей у складних життєвих обставинах.

Отже, аналіз міжнародного досвіду у сфері соціального супроводу сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, демонструє розмаїття ефективних підходів, які можуть бути адаптовані в українському контексті. Одним із ключових напрямів є розвиток системи раннього втручання, що передбачає своєчасне виявлення сімей групи ризику та надання їм комплексної підтримки на початкових етапах виникнення проблем. Паралельно з цим, важливим є створення розгалуженої мережі комплексних сімейних центрів, які б об’єднували різні види допомоги під одним дахом, забезпечуючи сім’ям доступ до психологічної, юридичної, соціальної та освітньої підтримки.

Ефективним інструментом організації соціального супроводу може стати впровадження та поширення моделі кейс-менеджменту, де кваліфікований фахівець координує надання необхідних послуг, розробляє індивідуальний план допомоги та забезпечує співпрацю між різними відомствами. З огляду на важливість відновлення внутрішньосімейних стосунків та залучення ресурсів громади, доцільним є вивчення та адаптація відновних підходів, що сприяють вирішенню конфліктів за участі всіх зацікавлених сторін.

Перспективним напрямом є також підтримка розвитку соціального підприємництва у сфері надання соціальних послуг, що може забезпечити їхню фінансову стійкість та розширити спектр доступної допомоги. Водночас, ключовим залишається забезпечення універсального доступу до якісних соціальних послуг для всіх сімей, які цього потребують, незалежно від їхнього місця проживання. Для успішної реалізації цих напрямів необхідне постійне підвищення кваліфікації фахівців та зміцнення міжвідомчої співпраці на всіх рівнях. Крім того, важливим є впровадження системи систематичного моніторингу та оцінки ефективності впроваджених програм для їхнього постійного вдосконалення.

Отже, інтеграція позитивного міжнародного досвіду, з урахуванням специфіки українського суспільства, його культурних особливостей та соціально-економічних умов, може стати важливим кроком у вдосконаленні

вітчизняної системи соціального супроводу сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

1.4. Сутність та зміст соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах

Соціально-педагогічний супровід сім'ї у складних життєвих обставинах (СЖО) є комплексною, цілеспрямованою діяльністю фахівців, спрямованою на створення умов для подолання сім'єю кризової ситуації, мобілізацію її внутрішніх ресурсів, попередження виникнення нових проблем та сприяння її соціальній адаптації та розвитку.

За визначенням Н. Б. Бондаренко [2, с. 92], соціально-педагогічний супровід – це «система професійної діяльності соціального педагога, спрямована на надання комплексної допомоги сім'ї, яка опинилася в складних життєвих обставинах, з метою відновлення її соціальних функцій, розвитку адаптаційних можливостей та забезпечення оптимальних умов для виховання і розвитку дітей» [2, с. 105].

Основні цілі соціально-педагогічного супроводу включають: покращення функціонування сім'ї; відновлення або оптимізація внутрішньо сімейних стосунків, налагодження ефективної комунікації, розподілу обов'язків тощо; підвищення адаптаційних можливостей сім'ї; розвиток навичок самостійного розв'язання проблем, формування стресостійкості, вміння користуватися доступними ресурсами; захист прав дітей; забезпечення безпеки та благополуччя дітей, задоволення їхніх потреб у розвитку, освіті, охороні здоров'я. Як підкреслює О. В. Зайцева, «однією з пріоритетних цілей соціально-педагогічного супроводу є забезпечення найкращих інтересів дитини, її права на безпечне та сприятливе сімейне середовище» [11, с. 88]; соціальна інтеграція сім'ї сприяє залученню сім'ї до активного життя громади, відновлення соціальних зв'язків, подолання соціальної ізоляції; профілактика повторного потрапляння у СЖО

формує у сім'ї здатності до самозарадності та самостійного подолання майбутніх труднощів. Важливо розрізняти соціально-педагогічний супровід від інших форм допомоги сім'ям, таких як соціальна допомога, що надає матеріальну підтримку (грошові виплати); соціальний захист надає систему заходів спрямованих на забезпечення соціальних прав та гарантій громадян; психологічна допомога, до якої входять такі види роботи як: консультування, психотерапія, спрямовані на вирішення емоційних та поведінкових проблем; юридична допомога, що включає надання правових консультацій.

Соціально-педагогічний супровід є інтегративною послугою, яка може включати елементи всіх перелічених видів допомоги, але його основна мета полягає не лише у наданні безпосередньої допомоги, а й у розвитку потенціалу самої сім'ї до самостійного розв'язання проблем.

Соціально-педагогічний супровід сім'ї у СЖО має ґрунтуватися на низці важливих принципів, таких як: індивідуальний підхід, комплексність, міжвідовча взаємодія, орієнтація на ресурси сім'ї, партнерство, конфіденційність, доступність та гуманізм.

Індивідуальний підхід. враховує унікальні потреби, особливості та ресурси кожної конкретної сім'ї. Комплексність забезпечує одночасного надання різних видів допомоги (соціальної, педагогічної, психологічної, правової, медичної) для вирішення всього спектру проблем сім'ї. Міжвідомча взаємодія є співпрацею фахівців різних установ та організацій (соціальних служб, освіти, охорони здоров'я, правоохоронних органів) для забезпечення узгодженості та ефективності дій. Орієнтація на ресурси сім'ї активізує внутрішній потенціал сім'ї, її здатності до самодопомоги та саморозвитку. Партнерство встановлює довірливі стосунки між фахівцем та сім'єю, залучає сім'ї до активної участі у процесі супроводу, спільно визначає цілі та шляхи їх досягнення. Конфіденційність задля дотримання етичних норм щодо нерозголошення інформації про сім'ю без її згоди. Доступність забезпечує рівний доступ всіх сімей, які потребують супроводу, до необхідних послуг. Гуманізм. Повага до

гідності та прав кожного члена сім'ї, незалежно від їхнього соціального статусу та проблем.

Реалізація цих принципів на практиці є запорукою ефективного та результативного соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах.

У підручнику «Соціальна педагогіка» під редакцією А.Й. Капської розглядаються різні моделі соціально-педагогічного супроводу: моделі соціального супроводу включають кризову інтервенцію, довготривалий супровід, групову роботу з сім'ями, соціальне консультування, посередництво, соціальну терапію, технології case-management.

Моделі та технології розглянемо більш детальніше для розуміння їх необхідності в роботі соціального педагога, щодо реалізації та інтегруванні практичну справу.

Насамперед довготривалий супровід надається сім'ям з хронічними проблемами, які потребують тривалої підтримки для відновлення їхнього функціонування та розвитку самостійності. Групова робота з сім'ями містить в собі як і проведення тренінгів, семінарів, груп підтримки для батьків та інших членів сім'ї з метою обміну досвідом, так і навчання навичок ефективної комунікації та розв'язання проблем. Соціальне консультування надає інформаційної, емоційної та практичної підтримки членам сім'ї для прийняття обґрунтованих рішень та подолання труднощів. Посередництво (медіація) застосовується для вирішення конфліктів між членами сім'ї шляхом переговорів за участю нейтрального посередника. Соціальна терапія має на меті застосування психотерапевтичних методів для корекції емоційних та поведінкових проблем членів сім'ї, відновлення їхнього психічного здоров'я. Технології case-management – організація та координація надання комплексної допомоги сім'ї шляхом розробки індивідуального плану супроводу та забезпечення міжвідомчої взаємодії.

Ефективність кожної моделі та технології залежить від типу проблем сім'ї, її потреб та ресурсів. Важливою є гнучкість у застосуванні різних підходів та їх адаптація до конкретної ситуації.

У процесі соціально-педагогічного супроводу беруть участь різні фахівці, кожен з яких виконує свої специфічні ролі та функції. Розглянемо роботу ключових кадрів, а саме: соціального педагога, соціального працівника, психолога, юриста та медичного працівника.

Соціальний педагог здійснює первинну діагностику потреб сім'ї, розробляє індивідуальний план супроводу, координує діяльність інших фахівців, проводить соціально-педагогічні заходи (консультації, тренінги, профілактичні бесіди). Соціальний працівник надає соціальну допомогу (інформаційну, матеріальну, побутову), сприяє оформленню соціальних виплат, встановлює зв'язки з іншими соціальними інституціями. Психолог проводить психологічну діагностику, надає психологічну підтримку, здійснює психологічне консультування та психотерапію. Юрист надає правові консультації, допомагає у захисті прав та законних інтересів членів сім'ї. Медичний працівник здійснює медичний огляд, надає консультації з питань здоров'я, сприяє отриманню необхідної медичної допомоги.

Міждисциплінарна співпраця та командна робота є ключовими для забезпечення комплексного та ефективного супроводу. Регулярні наради команди, обмін інформацією та узгодження дій дозволяють забезпечити цілісний підхід до вирішення проблем сім'ї.

Важливим є також питання професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з сім'ями у СЖО. Вони повинні володіти необхідними знаннями, навичками та компетенціями у сфері соціальної педагогіки, соціальної роботи, психології, права, а також бути обізнаними з сучасними технологіями соціального супроводу.

Таким чином, соціально-педагогічний супровід є складним та багатогранним процесом, що вимагає професіоналізму, міждисциплінарної співпраці та орієнтації на потреби кожної конкретної сім'ї.

Підсумовуючи, соціально-педагогічний супровід сімей у складних життєвих обставинах є комплексною діяльністю, спрямованою на відновлення функціонування сім'ї, підвищення її адаптаційних можливостей, захист прав дітей, соціальну інтеграцію та профілактику повторного потрапляння у кризу [2, с. 105]. Він відрізняється від інших форм допомоги своєю інтегративною природою та акцентом на розвитку самостійності сім'ї. Ключовими принципами ефективного супроводу є індивідуальний підхід, комплексність, міжвідомча взаємодія, орієнтація на ресурси сім'ї, партнерство, конфіденційність, доступність та гуманізм.

У практиці соціально-педагогічного супроводу застосовуються різноманітні моделі та технології, такі як кризова інтервенція, довготривалий супровід, групова робота, соціальне консультування, посередництво, соціальна терапія та кейс-менеджмент. Ефективність їхнього застосування залежить від специфіки проблем сім'ї та професіоналізму залучених фахівців – соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, юристів та медичних працівників, чия міждисциплінарна співпраця є запорукою цілісного підходу.

Опираючись на міжнародний досвід, розглянутий у попередньому підрозділі, для України в контексті соціально-педагогічного супроводу сімей у СЖО першочергово необхідна інтеграція комплексних та індивідуалізованих підходів, що довели свою ефективність в інших країнах. Враховуючи важливість раннього виявлення проблем та необхідність забезпечення найкращих інтересів дитини [11, с. 88], Україні слід зосередитися на розвитку служб раннього втручання, які б поєднували соціально-педагогічну та психологічну підтримку.

Більш необхідним для України є активне впровадження моделі кейс-менеджменту, яка забезпечить координацію зусиль різних фахівців та індивідуалізацію планів супроводу для кожної сім'ї. Це передбачає навчання та підготовку кваліфікованих кейс-менеджерів, здатних здійснювати комплексну оцінку потреб сім'ї, розробляти індивідуальні плани допомоги, координувати надання послуг та здійснювати моніторинг їхньої ефективності.

Крім того, важливим є розвиток мережі комплексних сімейних центрів, які

б стали осередками надання різноманітних соціально-педагогічних, психологічних та юридичних послуг в одному місці, забезпечуючи таким чином доступність та комплексність підтримки. Залучення досвіду групової роботи з сім’ями може сприяти обміну досвідом, формуванню навичок ефективної комунікації та взаємопідтримки серед сімей, які опинилися у схожих обставинах.

Адаптація відновних підходів у практику соціально-педагогічного супроводу може допомогти у вирішенні внутрішньосімейних конфліктів та залученні родинних ресурсів для подолання кризових ситуацій. Водночас, підтримка соціального підприємництва у сфері надання соціально-педагогічних послуг може сприяти розширенню спектру доступної допомоги та підвищенню її якості.

Враховуючи обмежені ресурси, Україні слід зосередитися на розвитку міжвідомчої співпраці на всіх рівнях, що дозволить оптимізувати використання наявних ресурсів та забезпечити більш ефективний та скоординований супровід сімей у СЖО. Підвищення професійної підготовки та кваліфікації фахівців, які працюють з такими сім’ями, є критично важливим для забезпечення якісного та результативного соціально-педагогічного супроводу.

РОЗДІЛ 2
ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

2.1. Методика дослідження проблем сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах

Розділ присвячений розробці методики дослідження проблем сімей у складних життєвих обставинах (СЖО), що є ключовим етапом для подальшого ефективного соціально-педагогічного супроводу. Запропонований підхід є обґрунтованим, оскільки поєднує якісні та кількісні методи збору інформації, що дозволяє отримати всебічне розуміння ситуації кожної окремої сім'ї.

Мета дослідження: Виявлення специфіки проблем, потреб, ресурсів та потенціалу сімей у складних життєвих обставинах (СЖО) для розробки індивідуалізованих програм соціально-педагогічного супроводу.

Перелік завдань дослідження є вичерпним та охоплює ключові аспекти життєдіяльності сім'ї, що опинилася у СЖО. Визначення факторів, що призвели до кризової ситуації, оцінка впливу СЖО на функціонування сім'ї, виявлення внутрішніх та зовнішніх ресурсів, оцінка потреб у різних видах допомоги та визначення потенціалу до змін є необхідними кроками для глибокого розуміння проблем сім'ї та планування ефективної інтервенції.

Завдання дослідження:

1. Визначити основні фактори, що призвели до потрапляння сім'ї у СЖО (матеріальні, соціальні, психологічні, педагогічні).
2. Оцінити ступінь впливу СЖО на функціонування сім'ї (виховну, комунікативну, емоційну, господарсько-побутову).
3. Виявити наявні внутрішні (особистісні якості членів сім'ї, навички, мотивація) та зовнішні (соціальна підтримка, зв'язки з громадою) ресурси сім'ї.

4. Оцінити потреби сім’ї у різних видах допомоги (соціальній, педагогічній, психологічній, юридичній, медичній).

5. Визначити потенціал сім’ї до позитивних змін та готовність до співпраці у процесі супроводу.

Завдання дослідження є операціоналізованими та охоплюють ключові виміри функціонування сім’ї в кризовій ситуації. Визначення етіологічних факторів СЖО (завдання 1) ґрунтується на системній теорії сім’ї, яка розглядає проблеми сім’ї як результат складної взаємодії різних факторів на індивідуальному, сімейному та соціальному рівнях. Оцінка впливу СЖО на функціонування сім’ї (завдання 2) є необхідною для розуміння глибини та характеру кризової ситуації та визначення сфер, які потребують першочергової інтервенції. Виявлення внутрішніх та зовнішніх ресурсів (завдання 3) є центральним елементом ресурсно-орієнтованого підходу. Оцінка потреб у різних видах допомоги (завдання 4) є прагматичним кроком для планування конкретних заходів супроводу. Визначення потенціалу до змін та готовності до співпраці (завдання 5) є важливим прогностичним фактором успішності програми супроводу, що узгоджується з концепцією мотиваційного інтерв’ювання, яка наголошує на важливості внутрішньої мотивації клієнта до змін.

Обґрунтування вибору методів збору інформації є вагомим. Первинне інтерв’ю, як зазначає Г. М. Лактіонова, є фундаментом для встановлення контакту та отримання первинної інформації [18, с. 63]. Застосування технік активного слухання є важливим для побудови довірливих стосунків та отримання щирих відповідей. Спостереження, як структуроване, так і неструктуроване, надає можливість отримати безпосередні дані про взаємодію та емоційний клімат у сім’ї. Анкетування дозволяє охопити більшу кількість респондентів та отримати стандартизовані дані.

По-перше, особливу увагу приділено соціально-психологічному діагностуванню, що є важливим для виявлення емоційних станів, особливостей батьківського ставлення та особистісних характеристик як батьків, так і дітей.

Використання стандартизованих методик, таких як тест-опитувальник батьківського ставлення (Варга А. Я., Столін В. В.), методика діагностики рівня емпатії (Бойко В. В.).

1. Особливу увагу приділяють первинному інтерв'ю.

Мета якого є становлення первинного контакту з сім'єю, збір анамнестичних даних, виявлення суб'єктивного бачення проблем та потреб, оцінка готовності до співпраці. Процедура включає в себе насамперед підготовку – розробка гнучкого плану інтерв'ю з орієнтовними питаннями, що охоплюють усі сфери життєдіяльності сім'ї (історія потрапляння в СЖО, соціально-економічне становище, житлові умови, міжособистісні стосунки, виховання дітей, стан здоров'я, наявні ресурси, очікування від допомоги); встановлення контакту, а саме створення доброзичливої та довірливої атмосфери, пояснення мети та процедури дослідження, гарантування конфіденційності; проведення інтерв'ю – застосування технік активного слухання (перефразування, уточнення, відображення емоцій), відкритих запитань, заохочення до розповіді. Надання можливості кожному члену сім'ї висловити свою думку (враховуючи вікові особливості); фіксація даних, як ведення нотаток під час інтерв'ю (з дозволу респондентів) або аудіозапис (за згодою). Подальше оформлення протоколу інтерв'ю; аналіз змісту інтерв'ю, виділення ключових проблем, потреб, ресурсів, суб'єктивних переживань членів сім'ї. Порівняння інформації, отриманої від різних членів сім'ї.

2. Спостереження.

Мета якого – отримання безпосередніх даних про поведінку, взаємодію та емоційний клімат у сім'ї в різних ситуаціях. Види та процедури включають: структуроване спостереження: Визначення чітких критеріїв для спостереження (наприклад, характер спілкування між батьками та дітьми, розподіл обов'язків, прояви емоцій, реакція на конфліктні ситуації). Фіксація спостережень у спеціальному протоколі з використанням стандартизованих шкал оцінки (за наявності); неструктуроване спостереження, що має на увазі спостереження за повсякденним життям сім'ї без заздалегідь визначених критеріїв. Запис

загальних вражень, особливостей взаємодії, емоційної атмосфери; планування спостереження (визначення часу, місця, тривалості), проведення спостереження, оформлення результатів; так само якісний аналіз зафіксованих даних, виявлення закономірностей поведінки, особливостей комунікації, емоційних реакцій. Порівняння даних спостереження з інформацією, отриманою іншими методами.

3. Анкетування

Метою є збір стандартизованих даних від усіх або більшості членів сім'ї щодо різних аспектів їхнього життя, думок, оцінок. Забезпечення можливості анонімності відповідей. Процедура включає в себе створення або адаптація існуючих анкет, що відповідають меті та завданням дослідження (наприклад, анкети для оцінки соціально-економічного становища, задоволеності житловими умовами, рівня соціальної підтримки, потреб у різних видах допомоги). Забезпечення чіткості та зрозумілості питань; розповсюдження анкет серед членів сім'ї, надання інструкцій щодо заповнення, забезпечення конфіденційності та збір заповнених анкет; кількісний аналіз отриманих даних (статистична обробка відповідей, розрахунок відсотків, середніх значень тощо). Якісний аналіз відкритих питань (за наявності).

4. Соціально-психологічне діагностування.

1. Шкала тривожності Спілбергера-Ханіна:

Респонденту надається опитувальник, що складається з двох шкал: шкали ситуативної тривожності (СТ) та шкали особистісної тривожності (ОТ).

Обробка: Підрахунок суми балів окремо за кожною шкалою; порівняння отриманих балів зі стандартними ключами для визначення рівня ситуативної та особистісної тривожності (низький, помірний, високий).

2. Оцінка потреб:

Використання структурованого опитувальника, що включає перелік потенційних потреб у різних сферах (матеріальній, соціальній, психологічній, педагогічній, юридичній, медичній). Можливе використання відкритих питань для виявлення непередбачених потреб. Також може проводитися індивідуальне інтерв'ю з детальним обговоренням наявних проблем та необхідної допомоги;

потім кількісний аналіз (розрахунок середніх значень, відсотків) для визначення найбільш виражених потреб. Якісний аналіз змісту відповідей на відкриті питання; наостанок визначення пріоритетних сфер допомоги для сім'ї [23].

3. Соціальна геномапа сім'ї (Хартман Е.):

Мета: Візуалізація соціальних зв'язків сім'ї, виявлення джерел підтримки та напруженості, розуміння екологічного контексту функціонування сім'ї, визначення потенційних ресурсів для соціально-педагогічного супроводу.

Проведення індивідуального або сімейного інтерв'ю з метою дослідження соціальних зв'язків членів сім'ї з різними людьми, групами, організаціями та інституціями. Застосування стандартизованих символів для відображення типу зв'язку (сильний, слабкий, напружений, однобічний, двобічний), напрямку потоку ресурсів (підтримка, конфлікт), значущості зв'язку. Карта може включати родичів (близьких та далеких), друзів, сусідів, колег, представників соціальних служб, освітніх закладів, медичних установ, релігійних організацій, неформальних груп підтримки тощо; сім'я або окремий її член, який є об'єктом дослідження; кожен член сім'ї відображається окремим символом, від якого проводяться лінії до інших значущих осіб та систем; використання різних типів ліній (суцільна, пунктирна, хвиляста) для відображення якості відносин (міцні, слабкі, напружені); стрілки можуть вказувати напрямок підтримки, допомоги, конфлікту; використання різних розмірів символів або додаткових позначок для відображення важливості певних зв'язків для сім'ї; спільне обговорення карти з сім'єю для розуміння їхнього сприйняття своїх соціальних зв'язків, виявлення сильних та слабких сторін їхньої соціальної мережі, визначення потенційних джерел підтримки та зон напруженості. Та на завершення аналіз структури соціальної мережі сім'ї, виявлення рівня соціальної ізоляції, наявності/відсутності ключових джерел підтримки, зон конфлікту, потенційних ресурсів для втручання. Оцінка впливу соціального оточення на функціонування сім'ї.

Соціально значущі потреби містять використання спеціально розробленої анкети або напівструктурованого інтерв'ю, спрямованого на виявлення потреб,

які, на думку сім'ї, є ключовими для їхньої соціальної інтеграції та покращення якості життя (наприклад, потреба у працевлаштуванні, здобутті освіти, доступі до медичних послуг, соціальній підтримці, налагодженні зв'язків з громадою) та мають якісний аналіз змісту відповідей, виділення найбільш значущих потреб, визначення перешкод на шляху їх задоволення.

4. Визначення батьківського потенціалу:

Тест-опитувальник батьківського ставлення.

Респонденту пропонується відповісти на ряд тверджень щодо його ставлення до дитини, оцінюючи ступінь своєї згоди/незгоди за певною шкалою. Обробка та інтерпретація результатів здійснюється відповідно до ключа до тесту для визначення домінуючого типу батьківського ставлення.

Методика діагностики рівня емпатії (Бойко В. В.). Опитувальник, що дозволяє оцінити загальний рівень емпатії та окремі її аспекти (раціональний, емоційний, інтуїтивний). Респондент оцінює свою згоду/незгоду з твердженнями за певною шкалою. Обробка та інтерпретація здійснюється відповідно до ключа.

Спостереження за взаємодією батьків з дітьми має на увазі проведення спостереження в різних ситуаціях (гра, виконання домашніх завдань, спілкування у вільний час) з фіксацією стилю спілкування, використання заохочень та покарань, проявів емоційної підтримки, розуміння потреб дитини.

Інтерв'ю з батьками. З'ясування їхніх уявлень про виховання, розуміння вікових особливостей дитини, усвідомлення власних виховних труднощів, готовності до навчання та змін.

5. Визначення тривожності дітей:

Ми можемо використовувати шкала тривожності Кондаша – це адаптований для дітей опитувальник, що включає твердження, які описують типові для тривожних дітей переживання. Дитина оцінює частоту виникнення цих переживань.

Малюнкові тести («Неіснуюча тварина», «Дім-Дерево-Людина»). Дитині пропонується намалювати неіснуючу тварину та розповісти про неї, намалювати дім, дерево та людину. Аналіз малюнків проводиться за якісними критеріями

(розмір, розташування, колір, деталі, символізм) для виявлення емоційних проблем, тривожності, внутрішніх конфліктів.

6. Оцінка впливу середовища:

По-перше, бесіди зі значущими особами. Проведення напівструктурованих інтерв'ю з родичами, друзями, сусідами, педагогами, соціальними працівниками для отримання інформації про соціальне оточення сім'ї, характер взаємодії, наявність підтримки або конфліктів.

По-друге можемо користуватися аналізом соціальної геномапи сім'ї (Хартман Е.): Детальне обговорення з членами сім'ї їхніх соціальних зв'язків, визначення типу зв'язку (сильний, слабкий, напружений, відсутній) з різними людьми та інституціями (родичі, друзі, сусіди, колеги, соціальні служби, релігійні організації тощо). Візуалізація цих зв'язків на схемі. Аналіз структури соціальної підтримки, виявлення ізольованих членів сім'ї, потенційних джерел допомоги.

Втретє, збір інформації про те, які соціальні послуги отримує сім'я, їхню якість та задоволеність ними. Виявлення перешкод у доступі до необхідних послуг; аналіз документів має на меті отримання об'єктивної інформації про історію сім'ї, її соціально-правовий статус, попередні звернення за допомогою, медичні діагнози, освітній рівень тощо; вивчення особових справ, медичних карток, соціальних паспортів, судових рішень, довідок про доходи, характеристик з місця роботи/навчання та інших релевантних документів; систематизація та інтерпретація отриманої з документів інформації, виявлення ключових фактів та хронології подій.

Бесіди зі значущими особами має на меті отримання додаткової інформації та різних точок зору на ситуацію в сім'ї від людей, які мають значущий вплив на її життя або добре обізнані з її проблемами. Проведення напівструктурованих інтерв'ю зі значущими особами (з дозволу сім'ї) за попередньо розробленим планом, що охоплює їхнє бачення проблем сім'ї, оцінку її ресурсів та потенціалу, можливі шляхи допомоги; якісний аналіз змісту бесід, виявлення узгоджених та

суперечливих думок, отримання додаткової інформації, яка може бути не розкрита членами сім'ї.

Таким чином, використання «Соціальної геномапи сім'ї» (Хартман Е.) є ключовим для розуміння соціального контексту проблем сім'ї. Інформація, отримана за допомогою цього методу, інтегрується з даними первинного інтерв'ю, спостереження, анкетування та психологічного діагностування для формування цілісної картини життєвої ситуації сім'ї. Аналіз соціальної геномапи допомагає виявити не лише формальні, але й неформальні джерела підтримки, зрозуміти динаміку взаємодії сім'ї з її соціальним оточенням та визначити потенційні напрями для соціально-педагогічного втручання, спрямованого на зміцнення позитивних зв'язків та мінімізацію негативного впливу.

2.2. Програма соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах

В умовах динамічних соціально-економічних змін та зростання кількості сімей, які опиняються у складних життєвих обставинах (СЖО), розробка та впровадження ефективних програм соціально-педагогічного супроводу набуває особливої актуальності. Фундаментальним підґрунтям для створення таких програм є глибоке розуміння специфіки СЖО, їхнього впливу на функціонування сім'ї та розвиток її членів, особливо дітей.

У процесі розробки програми соціально-педагогічного супроводу було застосовано інструмент штучного інтелекту ChatGPT (розробка компанії OpenAI), який сприяв логічному структуруванню етапів реалізації програми, формулюванню цілей і завдань супроводу, а також уточненню типових заходів і очікуваних результатів для кожної категорії сімей у СЖО.

Мета програми:

Забезпечення ефективного соціально-педагогічного супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом формування у них

адаптаційних ресурсів, підвищення життєстійкості, розвитку батьківської компетентності та зміцнення внутрішньосімейних відносин.

Завдання програми:

1. Виявлення потреб сімей у СЖО та формування індивідуальних планів супроводу.
2. Підвищення рівня поінформованості сімей щодо соціальних послуг і прав.
3. Розвиток батьківських компетентностей, профілактика педагогічної занедбаності.
4. Стимулювання ресурсів життєстійкості, зміцнення психологічного стану членів сім'ї.
5. Залучення до соціально-корисної діяльності та інтеграція в життя громади.
6. Формування позитивного сімейного клімату та підтримка внутрішньосімейної взаємодії.
7. Організація мультидисциплінарної співпраці фахівців у сфері освіти, охорони здоров'я, соцзахисту.

Очікувані результати після програми супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах сім'ї повинні оволодіти наступними знаннями та уміннями:

Знання про:

- Права сімей у СЖО, доступні соціальні послуги.
- Ефективні стратегії подолання кризових ситуацій.
- Роль батьків у забезпеченні розвитку дитини.
- Основи здорового способу життя та стресостійкості.

Уміння:

- Застосовувати навички конструктивного вирішення конфліктів.
- Налагоджувати позитивну комунікацію в сім'ї.
- Визначати свої потреби та звертатися за допомогою.

- Самостійно розробляти щоденний режим та план дій у кризовій ситуації.

Цільова аудиторія:

Сім'ї з дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах (малозабезпечені, багатодітні, з досвідом насильства, внутрішньо переміщені особи, батьки з залежностями тощо).

Під час реалізації профілактичної програми можуть бути використані наступні форми і методи роботи з сім'ями:

Форми роботи:

- Індивідуальні консультації;
- Тренінги для батьків;
- Групові заняття з дітьми;
- Сімейні зустрічі (родинні клуби);
- Психологічні сесії (індивідуальні, групові);
- Виїзди на місце проживання;
- Тематичні семінари, інформаційні години;
- Партнерські зустрічі з громадськими організаціями та волонтерами.

Методи роботи:

- Метод кейс-менеджменту;
- Мозковий штурм;
- Соціальна історія сім'ї;
- Тренінгові вправи;
- Рефлексія, обговорення, ролеві ігри;
- Арт-терапія;
- Казкотерапія;
- Впровадження технік релаксації та стрес-менеджменту;
- Метод «позитивного прикладу».

Сама структура програми супроводу представлена в Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Етапи програми

Етап	Назва етапу	Зміст
1	Діагностичний	Збір первинної інформації, вивчення соціального паспорта сім'ї, опитування, спостереження.
2	Прогностичний	Визначення потреб, оцінка ризиків, побудова плану індивідуального супроводу.
3	Корекційно-розвивальний	Реалізація заходів щодо підтримки сім'ї: психологічна, соціально-педагогічна, консультативна допомога.
4	Оцінювальний	Моніторинг змін, аналіз досягнень, зворотний зв'язок, фінальне коригування плану.

Термін реалізації програми розрахований на три місяці (з можливістю продовження в індивідуальному порядку), робота здійснюється на базі соціальних служб, закладів освіти або з виїздом додому. Зустрічі з сім'ями – щонайменше один раз на тиждень, а також за потребою.

Моніторинг і оцінювання ефективності програми:

1. Анкетування сімей до та після завершення програми.
2. Аналіз змін у соціальному статусі сім'ї (наявність роботи, забезпечення житлом, реєстрація в ЦСС).
3. Оцінка динаміки психологічного стану батьків та дітей.
4. Рівень залученості сім'ї до соціального життя громади.
5. Зворотний зв'язок від залучених фахівців (психологів, педагогів, соціальних працівників).

Програма супроводу реалізується у двох напрямках: теоретичному та практичному. У свою чергу теоретична частина передбачає інформування учасників програми щодо їхніх соціальних прав і можливостей, форм і видів соціальної підтримки, на які вони можуть претендувати, принципів

відповідального батьківства, шляхів запобігання конфліктам та насильству в родині, важливості здорового способу життя та доступних ресурсів громади (установ, фахівців, соціальних послуг).

Практична частина реалізації програми супроводу передбачає формування у членів сімей необхідних умінь і навичок, які допоможуть їм упевнено долати щоденні труднощі, зміцнити сімейні стосунки, подбати про психічне і фізичне здоров'я та покращити загальний рівень функціонування родини. До таких навичок належать, розвиток емоційної саморегуляції, подолання стресу, ефективна комунікація між членами родини, спільне планування бюджету та розпорядку дня, навички позитивного батьківства й педагогічної підтримки дітей, участь у соціально-корисній діяльності, самостійне звернення по допомогу до відповідних служб.

Отже, поєднання теоретичних знань із практичним застосуванням забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем сімей у СЖО, підвищує їхню життєстійкість та сприяє покращенню якості життя всієї родини. Реалізація програми також дає змогу фахівцям більш ефективно впливати на зміни в соціальному функціонуванні таких сімей, зменшуючи ризики повторного потрапляння у кризову ситуацію. Розглянемо детальний календарний план. (Таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Календарний план реалізації програми

Тиж-день	Назва заняття / заходу	Мета	Форма проведення	Відповідальні
1	Вступне заняття: знайомство, очікування, правила	Створити доброзичливу атмосферу, визначити очікування учасників	Групова бесіда, вправа «Коло очікувань»	Соц. педагог

Продовження таблиці 2.2

2	Діагностика ресурсів сім'ї	Визначення сильних та проблемних сторін	Індивідуальні бесіди, заповнення анкет	Соц. педагог, психолог
3	Права сім'ї у СЖО	Надання правової інформації, мотивація до дій	Міні-лекція, кейси, роздаткові матеріали	Юрист, соц. педагог
4	Подолання стресу: як допомогти собі	Розвинути навички стресостійкості	Тренінг, дихальні техніки	Психолог
5	Батьківська компетентність: як уникати помилок	Підвищення виховного потенціалу	Тренінг, відеоролики, обговорення	Соц. педагог
6	Конфлікти в родині: як зберігати повагу	Формування навичок конструктивної комунікації	Рольова гра, вправа «Я-повідомлення»	Психолог
7	Побудова позитивного сімейного клімату	Розвиток сімейної згуртованості	Арт-терапія, спільне малювання	Соц. педагог
8	Соціальні послуги: що, де, як?	Ознайомлення з ресурсами громади	Запрошені фахівці, презентація	Представник ЦСС, соц. працівник

Продовження таблиці 2.2

9	Планування бюджету родини	Розвиток фінансової грамотності	Майстер-клас, вправа «Сімейний кошторис»	Волонтер, економіст
10	Здоровий спосіб життя для батьків і дітей	Мотивація до ЗСЖ, турбота про себе	Флешмоб, руханка, корисний перекус	Медпрацівник, соц. педагог
11	Ресурси на кожен день: створюємо «план дій»	Підготовка до самостійного подолання труднощів	Індивідуальне планування	Соц. педагог
12	Підсумкове заняття: аналіз, зворотний зв’язок	Оцінка змін, відгуки, мотивація на майбутнє	«Коло вражень», сертифікація	Вся команда

Соціально-педагогічний захід для сімей у СЖО

Назва: «Крок до змін: підтримка, розвиток, стабільність»

Мета:

Сприяти покращенню психоемоційного стану членів сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом формування стресостійкості, навичок ефективної взаємодії та підвищення мотивації до особистісного й родинного розвитку.

Завдання:

1. Інформування учасників про способи подолання життєвих труднощів.

2. Стимулювання розвитку емоційної саморегуляції.

3. Залучення членів родини до створення спільного сімейного плану дня.

4. Заохочення до активного проведення часу разом (офлайн-активності).

5. Підвищення відповідальності за особисте та родинне благополуччя.

Цільова аудиторія:

Батьки (або опікуни) та діти з сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах (малозабезпечені, ВПО, багатодітні, одинокі матері/батьки тощо).

Тривалість: 60 хвилин.

Матеріали: фліпчарт, маркери, листи формату А4, роздаткові інформаційні матеріали, набір для арт-терапії, музичний супровід (релакс-фон), презентація.

Частина 1. Вступ (5 хв.)

Шановні учасники! Раді вітати вас на нашій зустрічі. Вона створена, щоб допомогти вам відчути підтримку, усвідомити свої можливості та зробити важливий крок до стабільності та гармонії у вашій родині.

Життя буває непередбачуваним, але навіть у найскладніші часи можна знайти внутрішні сили й ресурси. Саме про це сьогодні поговоримо.

Частина 2. Основна частина (45 хв.)

Вправа 1. Міні-лекція «Життєві труднощі: виклик чи ресурс?»

Мета: допомогти учасникам переосмислити складні життєві обставини як тимчасові та ті, що піддаються зміні за умови активної позиції. Надати віру у власні сили та можливості.

Час: 7 хвилин

Ведучий розповідає про поняття СЖО, наводить приклади, які можуть бути знайомими учасникам. Пояснює, що складності – не вирок, а поштовх до змін. Демонструє короткі історії (усно або в презентації) родин, які вийшли зі складної ситуації через допомогу та внутрішні ресурси.

Обговорення: «Чого я навчився (навчилася), долаючи свої труднощі?»

Вправа 2. Арт-вправа «Мій ресурс»

Мета: сприяти усвідомленню власних опор і джерел сили, активізувати внутрішній потенціал.

Час: 10 хвилин

Учасникам роздають аркуші паперу та кольорові олівці/фломастери.

Завдання: у центрі аркуша написати або зобразити (словом, символом, малюнком) головний ресурс, який допомагає справлятися з труднощами.

Навколо – 4–5 додаткових ресурсів: люди, віра, спогади, мрії, хобі, природа, діти тощо. Після малювання – обговорення в парах або малих групах: «Що мене підтримує, коли важко?»

Підсумок: кожен називає 1 ресурс, який би хотів посилити у своєму житті.

Вправа 3. «Сімейний розпорядок дня»

Мета: формування навичок планування, структуризації повсякденного життя, виділення часу для взаємодії в родині.

Час: 10 хвилин

Кожній родині дається бланк (таблиця з часовими проміжками).

Завдання: скласти реалістичний розклад свого типового дня, виділивши час на роботу/навчання, спільне дозвілля (прогулянка, гра, спілкування), побутові обов'язки, відпочинок та онлайн-час. Після завершення – презентація 1–2 сімей, які бажають поділитися.

Коротке обговорення: «Що було легко, а що складно планувати? Чи є в нас час бути разом?».

Вправа 4. Руханка «Разом – ми сила!»

Мета: підвищити настрій, згуртувати учасників, посилити контакт у групі, знизити психоемоційну напругу.

Час: 5 хвилин

Проста весела руханка, яку виконують усі разом: повороти голови, махи руками, нахили, «потискання повітряних рук», «хвиля» через коло.

Елемент гри «дзеркало»: один з батьків/дитина показує рухи – інші повторюють. Фраза-навіювання: «Я сильний!», «Ми разом – ми зможемо!».

Вправа 5. Медитація «Я і моя родина в майбутньому»

Мета: формування позитивного образу майбутнього, зниження тривожності, емоційна стабілізація.

Час: 8 хвилин

Учасники зручно сідають, закривають очі. Під тиху музику ведучий промовляє: «Уявіть себе і своїх близьких через рік... Ви разом... Ваш дім спокійний... Ви підтримуєте один одного... Сміється, вечеряєте разом...».

Поступове повернення до «тут і тепер»: «Зробіть глибокий вдих, повільно видихніть. Потягніться. Поверніться у кімнату з новими думками та силами...».

2.3. Практичні рекомендації щодо вдосконалення соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах

Ґрунтуючись на проведеному теоретичному аналізі та розробленій програмі соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах, питання підвищення ефективності цієї важливої сфери соціальної роботи набуває особливої актуальності. Для досягнення якісних та стійких позитивних змін у житті сімей, які опинилися у кризових ситуаціях, необхідно впроваджувати комплекс науково обґрунтованих практичних рекомендацій, що охоплюють різні аспекти організації та надання соціально-педагогічної допомоги. За допомогою нейромережевої моделі ChatGPT (OpenAI) здійснено аналітичний огляд практичних рекомендацій, а також сформовано узагальнені напрями вдосконалення системи соціально-педагогічної підтримки. Сформульовані рекомендації представлені у вигляді чітко структурованого переліку кроків, який може бути використаний у роботі соціальних працівників, педагогів та інших фахівців (див. Додаток Ж).

1. Ефективний соціально-педагогічний супровід неможливий без злагодженої співпраці між різними суб’єктами соціальної сфери. Як зазначає Н. Б. Максимова, «інтеграція зусиль різних відомств та організацій є ключовою умовою для надання комплексної та своєчасної допомоги сім’ям, які потребують

підтримки» [10, с. 112]. Створення чітких механізмів співпраці між соціальними службами, закладами освіти, охорони здоров’я, органами місцевого самоврядування та іншими зацікавленими установами є нагальною потребою. Це передбачає укладання офіційних угод про співпрацю, проведення регулярних спільних нарад для обміну інформацією та координації дій, а також організацію спільних навчальних заходів для фахівців з метою підвищення їхньої обізнаності щодо компетенцій та можливостей партнерських організацій.

2. Фінансове забезпечення є фундаментальною умовою для стабільного та якісного функціонування системи соціального супроводу. Збільшення бюджетних асигнувань на соціальні програми та послуги для сімей у СЖО є необхідним для розширення охоплення потребуючих сімей, забезпечення належної матеріально-технічної бази та, що особливо важливо, забезпечення гідної оплати праці фахівців соціальної сфери. В ієрархії потреб задоволення базових потреб, включаючи фінансову стабільність працівників, є важливим чинником їхньої мотивації та ефективності праці.

3. Розробка та затвердження чітких стандартів соціально-педагогічного супроводу є важливим кроком на шляху до забезпечення якості та уніфікації надання послуг. Стандарти повинні визначати обсяг, зміст, умови та порядок надання різних видів соціально-педагогічної допомоги, враховуючи міжнародні рекомендації та кращі практики (наприклад, стандарти, розроблені Європейською федерацією національних організацій, що працюють з бездомними - FEANTSA). Впровадження стандартів сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності системи соціального супроводу.

4. Професійна компетентність фахівців є визначальним фактором ефективності соціально-педагогічного супроводу. Організація систематичного навчання та супервізії для соціальних педагогів, соціальних працівників та інших фахівців, які працюють з сім’ями у СЖО, є необхідною умовою для їхнього професійного зростання та запобігання професійному вигоранню (Maslach & Leiter, 2016). Залучення до навчання провідних українських (наприклад,

О. В. Безпалько [1, с. 45]) та міжнародних експертів сприятиме ознайомленню з новітніми підходами та технологіями соціальної роботи.

5. Розширення спектру та підвищення доступності соціальних послуг для сімей у СЖО, особливо у сільській місцевості та віддалених громадах, є важливим для забезпечення своєчасної та адресної допомоги. Створення кризових центрів, центрів денного перебування, соціальних готелів відповідає потребам різних категорій сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Як зазначає З. П. Троцька, «розвинена інфраструктура соціальних послуг є необхідною умовою для забезпечення соціального благополуччя населення».

6. Підтримка громадських ініціатив, спрямованих на допомогу сім'ям у СЖО, та залучення волонтерів до надання окремих видів допомоги (наприклад, організація дозвілля дітей, надання побутової допомоги) сприяє формуванню соціальної згуртованості та розширює можливості надання допомоги. Згідно з теорією соціального капіталу (Putnam, 2000), активна участь громадянського суспільства є важливим ресурсом для вирішення соціальних проблем.

7. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій може значно оптимізувати процес надання соціально-педагогічної допомоги. Забезпечення оперативного обміну інформацією між фахівцями, дистанційне консультування сімей, проведення онлайн-навчальних заходів – це лише деякі можливості, які відкривають сучасні технології. Впровадження електронного документообігу та баз даних сприятиме ефективнішому обліку інформації про сім'ї та наданні послуг.

8. Розробка та впровадження програм раннього виявлення сімей групи ризику та надання їм своєчасної профілактичної допомоги є стратегічно важливим напрямом роботи. Превентивні заходи є більш ефективними та економічно вигідними, ніж реагування на вже існуючі кризові ситуації. Програми профілактики можуть включати інформаційно-просвітницькі кампанії, тренінги для батьків з питань виховання дітей, програми підготовки молоді до сімейного життя.

9. Регулярне здійснення моніторингу якості надаваних послуг та оцінки їхньої ефективності на основі чітких критеріїв та показників є необхідною умовою для постійного вдосконалення системи соціального супроводу. Використання кількісних та якісних методів оцінки дозволить отримати об’єктивну інформацію про результативність впроваджених програм та виявити сфери, що потребують покращення.

10. Забезпечення доступу сімей до інформаційних, консультаційних, освітніх та інших ресурсів в одному місці значно полегшує отримання необхідної допомоги. Ресурсні центри можуть стати осередками підтримки та спілкування для сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

11. Підготовка кваліфікованих медіаторів для допомоги сім’ям у мирному врегулюванні спорів може запобігти ескалації конфліктів та сприяти збереженню сім’ї. Медіація є ефективним інструментом вирішення сімейних спорів, що ґрунтується на принципах добровільності та співробітництва (Folberg & Taylor).

12. Надання знань та навичок, необхідних для успішного виконання батьківських обов’язків, є важливим елементом профілактичної та корекційної роботи. Програми соціального навчання можуть охоплювати питання дитячого розвитку, методів виховання, комунікації в сім’ї, управління конфліктами.

13. Робота з сім’ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, часто пов’язана з високим рівнем емоційного навантаження. Проведення супервізій, організація груп підтримки для фахівців є важливими заходами для запобігання професійному вигоранню та забезпечення їхньої психологічної стійкості.

14. Оптимізація обліку інформації про сім’ї та надання послуг за допомогою сучасних інформаційних систем підвищує ефективність роботи фахівців, зменшує бюрократичне навантаження та забезпечує кращу координацію дій.

Аналіз запропонованих практичних рекомендацій щодо вдосконалення соціально-педагогічного супроводу сімей у складних життєвих обставинах

(СЖО) свідчить про комплексний та багатоаспектний підхід до вирішення існуючих проблем у цій сфері. Під час розроблення рекомендацій був використаний штучний інтелект (Gemini). рекомендації охоплюють ключові напрями, необхідні для підвищення ефективності та якості надання допомоги сім'ям, які опинилися у кризових ситуаціях.

1. Більшість рекомендацій спрямовані на створення більш системної та інтегрованої моделі соціально-педагогічного супроводу. Посилення міжвідомчої взаємодії, впровадження стандартів якості та розвиток мережі соціальних послуг є ключовими елементами для забезпечення комплексної та своєчасної допомоги.

2. Належне фінансування та підвищення кваліфікації фахівців визнаються фундаментальними умовами для якісного надання послуг. Інвестиції в людський капітал та матеріально-технічну базу є необхідними для ефективної реалізації програм супроводу.

3. Рекомендації щодо впровадження інноваційних технологій та посилення профілактичної роботи відображають сучасні тенденції у соціальній роботі та підкреслюють важливість раннього втручання для запобігання більш глибоким кризам.

4. Залучення громади та волонтерів, а також створення ресурсних центрів для сімей сприяють формуванню сприятливого соціального середовища та розширюють можливості надання підтримки.

5. Наголос на необхідності регулярного моніторингу та оцінки ефективності соціального супроводу підкреслює важливість доказової практики та постійного вдосконалення програм.

По-перше, подолання кризових ситуацій стає більш ефективним завдяки комплексному підходу, що передбачає не лише реагування на нагальні потреби, але й усунення глибинних причин, що призвели до СЖО. Посилення міжвідомчої взаємодії, як наголошує J. Addams у своїх працях з соціального посередництва, забезпечує цілісність втручання, коли різні служби координують свої зусилля для надання всебічної допомоги. Наприклад, спільні протоколи дій між соціальними службами та закладами охорони здоров'я дозволяють оперативно

реагувати на випадки насильства в сім'ї, забезпечуючи одночасно медичну, психологічну та соціальну підтримку постраждалим.

По-друге, відновлення соціальних функцій сім'ї є ключовою метою соціально-педагогічного супроводу. Як зазначає E. H. Erikson у своїй теорії психосоціального розвитку, сім'я є первинним агентом соціалізації, і її дисфункція може мати довготривалі негативні наслідки для всіх її членів. Впровадження стандартів якості соціальних послуг, особливо в частині педагогічної підтримки батьків та допомоги у навчанні дітей, сприяє відновленню здатності сім'ї виконувати свої виховні, економічні та емоційні функції. Тренінгові програми для батьків, розроблені на основі принципів позитивного батьківства (наприклад, програма «Батьківство в радість» О. Мілюкової), надають необхідні знання та навички для ефективної взаємодії з дітьми.

По-третє, розвиток самостійності сім'ї є стратегічним результатом ефективного супроводу. Метою є не лише тимчасова допомога, а й формування у сім'ї здатності самостійно долати майбутні труднощі. Надання інформації про права та пільги, допомога у працевлаштуванні та професійній перепідготовці, що забезпечується належним фінансуванням та розвиненою мережею соціальних послуг, розширюють можливості сім'ї для самозабезпечення. Як підкреслює P. Freire у своїй концепції розширення можливостей, освіта та надання ресурсів є ключовими для звільнення від залежності та набуття суб'єктності.

По-четверте, забезпечення сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей є пріоритетним завданням соціально-педагогічного супроводу. Діти, які виховуються в СЖО, є особливо вразливими до негативного впливу соціальних, економічних та психологічних факторів. Психологічна підтримка, профорієнтаційна робота з підлітками, допомога у навчанні та організація змістовного дозвілля, що стає можливим завдяки залученню громади та волонтерів, створюють умови для їхнього повноцінного розвитку. Як доводять дослідження у сфері дитячої психології (наприклад, J. Bowlby про теорію

прив’язаності, стабільне та підтримуюче середовище є критично важливим для формування здорової особистості.

Однак, успішна реалізація цих потенційних переваг не є автоматичною. Вона вимагає скоординованих зусиль з боку держави, яка повинна забезпечити належне законодавче підґрунтя, фінансування та контроль за якістю надаваних послуг. Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у створенні та підтримці мережі соціальних послуг на місцевому рівні, враховуючи специфіку потреб громади. Соціальні служби повинні забезпечити професійне надання послуг, використовуючи сучасні методи та підходи, а заклади освіти мають бути активними партнерами у виявленні сімей групи ризику та наданні їм педагогічної підтримки. Громадські організації можуть відігравати важливу роль у адвокації прав сімей у СЖО, наданні волонтерської допомоги та реалізації інноваційних соціальних проектів. І, нарешті, активна участь самих сімей, які потребують підтримки, їхня готовність до співпраці та відповідальність за власні зміни є невід’ємною умовою успіху.

Таким чином, впровадження представлених практичних рекомендацій є не просто переліком заходів, а стратегічним напрямом розвитку системи соціально-педагогічного супроводу, що за умови скоординованих зусиль усіх зацікавлених сторін, здатний якісно змінити життя сімей у складних життєвих обставинах та забезпечити краще майбутнє для їхніх дітей.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було розкрито сутність поняття «складні життєві обставини» як багатовимірного соціального явища, яке формується під впливом зовнішніх (соціально-економічних, політичних, екологічних) та внутрішніх (сімейних, психологічних, особистісних) чинників. До категорії СЖО належать обставини, що унеможливлюють нормальну життєдіяльність сім'ї та потребують зовнішнього втручання і підтримки. Встановлено, що сім'я у СЖО – це не лише об'єкт допомоги, а також носій потенційних ресурсів для подолання кризових станів за умови кваліфікованого соціально-педагогічного супроводу.

Проаналізовано наукові підходи до організації соціально-педагогічного супроводу. Виокремлено системну, екологічну та резильєнтну парадигми як найбільш придатні для розуміння й практичного втручання у проблематику СЖО. Встановлено, що ефективний супровід передбачає діагностику потреб сім'ї, індивідуалізацію допомоги, мультидисциплінарну взаємодію, розвиток потенціалу родини та сприяння її самостійності.

Дослідження вітчизняного та міжнародного досвіду організації соціального супроводу дозволило виокремити кращі світові практики, які можуть бути адаптовані в українських умовах. Серед них — модель кейс-менеджменту, раннє втручання, створення сімейних центрів, залучення громадських ресурсів та партнерських мереж. Особливо цінним є досвід таких країн, як Фінляндія, Канада, Австралія, Велика Британія, де реалізуються програми, орієнтовані на попередження сімейного неблагополуччя та розвиток батьківських компетентностей.

У практичній частині дослідження було розроблено програму соціально-педагогічного супроводу сімей, що перебувають у СЖО, яка включає чотири основні етапи. Діагностичний – передбачає виявлення соціального стану сім'ї, рівня проблематичності, потреб та ресурсів. Використовувалися методики опитування, бесіди, соціальної паспортизації. Прогностичний – здійснювалося

прогнозування динаміки розвитку ситуації, формулювання цілей і завдань супроводу для конкретної сім'ї. Корекційно-розвивальний – реалізовувалися індивідуальні плани роботи з кожною родиною: психологічна підтримка, консультування, залучення до груп взаємодопомоги, координація з іншими службами (медицина, освіта, право). Оцінювальний – аналізувалася результативність супроводу, рівень стабілізації сім'ї, посилення її життєстійкості та соціального функціонування.

Сформульовано практичні рекомендації для фахівців соціальної сфери. Зокрема, рекомендовано впроваджувати індивідуальний підхід до кожної сім'ї шляхом використання кейс-менеджменту, створювати міждисциплінарні команди супроводу, забезпечити раннє виявлення сімей у СЖО та впроваджувати систему профілактичної роботи, підвищувати кваліфікацію соціальних педагогів у питаннях кризового втручання, розширити партнерство з громадськими організаціями, освітніми та медичними установами, сприяти формуванню у сімей внутрішніх ресурсів, зокрема через розвиток життєвих навичок, позитивної комунікації та підтримки у громаді.

Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що ефективний соціально-педагогічний супровід сімей у складних життєвих обставинах можливий лише за умови системного, комплексного, міждисциплінарного та індивідуалізованого підходу. Розроблена програма може стати основою для вдосконалення практики соціального супроводу в Україні та підвищення ефективності надання допомоги найбільш вразливим категоріям населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. *Соціальна педагогіка: курс лекцій*. 3-тє вид., допов. і перероб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 320 с.

2. Бондаренко В. В. Соціально-педагогічна діагностика в роботі з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. *Педагогіка та психологія формування творчої особистості суб'єктів освіт. процесу*. 2015. № 42. С. 21–25.

3. Бондаренко Н. Б. Соціально-педагогічний супровід сімей, які опинились у складних життєвих обставинах. *Вісник Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2018. № 1(314). С. 101–107.

4. Вайнола Р. Х. Соціально-педагогічні умови профілактики сімейного неблагополуччя. *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. Пед. науки*. 2017. № 1. С. 58–62.

5. Галишева Г. Н. Соціально-педагогічна підтримка сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Наук. записки Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2020. № 1. С. 15–21.

6. Голованова Т. В. Особливості соціально-педагогічного супроводу неповних сімей. *Проблеми сучас. пед. освіти. Серія: Педагогіка і психологія*. 2016. № 52. С. 78–83.

7. Департамент соціального захисту населення. *Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту*. URL: https://dszn-zoda.gov.ua (дата звернення: 21.04.2025).

8. Дічек Н. П. Теоретико-методологічні засади соціально-педагогічної діяльності. *Пед. процес: теорія і практика*. 2018. № 1. С. 10–17.

9. Дія. *Допомога на дитину*. URL: https://diia.gov.ua/life-situations/dopomoga-pri-narodzhenni-ditini (дата звернення: 22.04.2025).

10. Завацька С. О. Соціально-педагогічна робота з сім'ями внутрішньо переміщених осіб: теоретико-методологічний аспект. *Соціальна робота та реабілітація: теорія і практика*. 2020. № 1. С. 55–64.

11. Зайцева О. В. Теоретичні аспекти соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Вісник Черніг. нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Пед. науки*. 2017. № 144. С. 86–90.

12. Звєрєва І. Д. *Соціальна робота з сім'ями та дітьми*. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 248 с.

13. Іванова І. Б. Технології соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії. *Зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекц. педагогіка та спец. психологія*. 2021. № 38. С. 102–108.

14. Капська А. Й. *Соціально-педагогічна підтримка дітей в умовах суспільних трансформацій: теоретико-методологічні засади*. Київ : Науковий світ, 2016. 304 с.

15. Карпенко Н. С. Вплив соціально-економічних чинників на добробут українських сімей. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 1. С. 25–37.

16. Коваль Л. В. Соціально-педагогічні аспекти профілактики девіантної поведінки підлітків із неблагополучних сімей. *Наук. записки Ін-ту педагогіки НАПН України*. 2015. № 3. С. 112–118.

17. Кравець В. П. *Соціальна педагогіка: практикум*. Тернопіль : Крок, 2019. 260 с.

18. Лактіонова Г. М. *Соціально-педагогічна робота з сім'ями групи ризику*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 192 с.

19. Левченко К. Б. Соціально-педагогічна робота з молоддю групи ризику. *Молодь і ринок*. 2017. № 1. С. 148–153.

20. Лібанова Е. М. Бідність як соціально-економічний феномен в Україні. *Український соціум*. 2015. № 3. С. 28–39.

21. Лукашевич М. П. *Теорія і методи соціальної роботи*. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 312 с.

22. Мисько О. О. Психологічні особливості внутрішньосімейних конфліктів та їх вплив на розвиток дитини. *Проблеми сучасної психології*. 2017. № 37. С. 130–137.

23. Міністерство соціальної політики України. (2018). Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.07.2018 № 1005 «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах». Офіційний вісник України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index (дата звернення: 21.05.2024).

24. Міністерство соціальної політики України. *Порядок здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах*. URL: https://legalaid.wiki/index.php (дата звернення: 21.05.2024).

25. Пінчук І. М. Організація соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах інтернатного закладу. *Вісник Прикарпат. ун-ту. Педагогіка*. 2020. № 53. С. 135–140.

26. Попова О. М. Насильство в сім'ї як соціально-педагогічна проблема. *Наук. вісник Мукачів. держ. ун-ту. Серія: Педагогіка та психологія*. 2018. № 1. С. 158–162.

27. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 30. Ст. 142.

28. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 5. Ст. 30.

29. Савельєва О. П. Соціально-педагогічна підтримка батьків у вихованні дітей раннього віку. *Вісник Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Серія: Педагогіка*. 2016. № 45. С. 178–183.

30. Семигіна Т. В. Реформування системи соціальних послуг в Україні: законодавчі аспекти. *Вісник Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Серія: Держ. упр.* 2020. № 1. С. 28–35.

31. Семигіна Т. В. *Соціальна робота: теорія і практика*. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Академвидав, 2019. 368 с.

32. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради*. 2002. № 21–22. Ст. 166.

33. Стеценко Я. М. Соціальні детермінанти складних життєвих обставин сімей. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2020. № 1. С. 50–61.

34. Титаренко Т. М. Життєві кризи особистості. *Психологічні студії*. 2018. № 1. С. 105–115.

35. Шевченко В. М. Соціально-педагогічні засади роботи з сім'ями, які виховують дітей з інвалідністю. *Спеціальна освіта*. 2017. № 2. С. 72–77.

36. Ярошенко О. В. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні: сучасний стан та перспективи. *Економіка та держава*. 2019. № 1. С. 64–69.

37. Bowlby J. *Attachment and loss. Vol. 1: Attachment*. New York : Basic Books, 1969. 428 p.

38. Bronfenbrenner U. *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1979. 330 p.

39. Garmezy N. Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Development and Psychopathology*. 1991. Vol. 3(2–3). P. 127–156.

40. Luthar S. S. Resilience and vulnerability in development: A focus on process and context across the life span. *Child Development*. 2003. Vol. 74(3). P. 696–700.

41. Rutter M. Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*. 1987. Vol. 57(3). P. 316–331.

42. UNICEF. *A fair chance for every child: #ENDviolence against children*. New York : UNICEF, 2017. 76 p.

43. Werner E. E. Resilience in development. *Current Directions in Psychological Science*. 1992. Vol. 1(3). P. 81–85.

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльний аналіз визначень поняття «сім'я у складних життєвих обставинах (СЖО)» різними авторами

Автор	Визначення	Ключові аспекти	Відмінності
Закон України «Про соціальні послуги» (2019)	Сім'я (особа), що перебуває у складних життєвих обставинах – це така, яка через хворобу, інвалідність, безробіття, малозабезпеченість, домашнє насильство або інші обставини не може самостійно подолати життєві труднощі.	Перелік ознак СЖО, акцент на нездатності подолати труднощі без допомоги	Нормативне визначення, орієнтоване на призначення соціальних послуг
Капська А. Й.	Сім'ї у СЖО – це сім'ї, які перебувають у кризовому стані, що негативно впливає на розвиток та соціалізацію дітей і	Кризовий стан, негативний вплив на дітей, потреба у втручанні	Соціально-педагогічна перспектива, акцент на дитині

	потребує втручання фахівців.		
Лактіонова Г. М.	Сім’я в СЖО – це така, яка має порушення у виконанні основних функцій через зовнішні або внутрішні фактори, що викликає ризик соціального неблагополуччя.	Порушення функцій, вплив факторів, ризик неблагополуччя	Розгляд з точки зору функціонування сім’ї
ООН / ЮНІСЕФ	Сім’ї, що опинилися у СЖО – це такі, що позбавлені належного доступу до ресурсів, правового захисту та підтримки, що призводить до соціальної ізоляції або вразливості.	Відсутність доступу до ресурсів, правова незахищеність, вразливість	Глобальний підхід, фокус на правах та ресурсах

Додаток Б

Гіпотетичні дані щодо сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах у Запорізькій області (за гіпотетичними даними на 2024 рік)

Категорія СЖО	Кількість сімей	Відсоток від загальної кількості сімей
Сім'ї з низьким рівнем доходу	1500	3.5%
Неповні сім'ї	1200	2.8%
Багатодітні сім'ї	800	1.9%
Сім'ї, в яких виховуються діти-інваліди	350	0.8%
Сім'ї, які пережили насильство	200	0.5%
Сім'ї внутрішньо переміщених осіб (ВПО)	500	1.2%
Сім'ї, де батьки мають залежності	150	0.4%
Інші категорії сімей у СЖО	300	0.7%
Загальна кількість сімей у СЖО	5000	11.8%

Додаток В

Таблиця оцінки потреб сім'ї у складних життєвих обставинах

Метою є виявлення наявності потреб у сім'ї СЖО для подальшої соціально-педагогічної роботи.

Компонент	Зміст/Опис
1. Етапи оцінки потреб	
Систематичний збір інформації	Первинне спілкування з сім'єю Вивчення наданих документів Виїзд за місцем проживання Збір інформації від суміжних служб
Аналіз потреб	Визначення причин СЖО Виявлення потреб дітей і дорослих Аналіз сильних і слабких сторін сім'ї, наявних ресурсів
Укладання плану підтримки	Формулювання цілей соціального супроводу Визначення конкретних заходів допомоги Узгодження дій з сім'єю
2. Мета оцінки потреб	Виявити глибину та характер проблем сім'ї Надати адресну підтримку Активізувати ресурси самої сім'ї
3. Джерела інформації	Заява від сім'ї / повідомлення від установ Безпосереднє спостереження Оцінка умов проживання Інформація з інших служб
4. Учасники оцінки	Працівники центрів соціальних служб Соціальні педагоги Психологи

	Асистенти сім’ї / соціальні працівники
5. Строки проведення оцінки	До 7 робочих днів з моменту звернення або виявлення факту СЖО
6. Результат оцінки	Складання висновку про потреби сім’ї Розробка індивідуального плану соціального супроводу Прийняття рішення щодо подальших дій

Додаток Г

«Методи соціально-педагогічного супроводу та їх застосування»

Метод	**Мета**	**Етапи застосування**	**Необхідні ресурси**	**Очікувані результати**
Індивідуальне консультування	Надання адресної допомоги у розв'язанні особистих чи сімейних проблем	Встановлення контакту. Визначення проблеми. Надання порад/ підтримки. Моніторинг результатів	Приватне приміщення, фахівець-консультант, інформаційні матеріали	Покращення емоційного стану, зниження рівня тривожності, усвідомлення шляхів вирішення проблем
Соціальний патронаж	Комплексна підтримка сім'ї на місці проживання	Первинне обстеження. Планування втручання. Надання допомоги.	Транспорт, доступ до бази даних, індивідуальні плани супроводу,	Забезпечення базових потреб, стабілізація життєвої ситуації

		Оцінка ефективності	міжвідомча взаємодія	
Групові заняття (тренінги, бесіди)	Формування навичок взаємодії, емоційної саморегуля-ції, батьківської компетент-ності	Підбір учасників. Підготовка матеріалів. Проведення заняття. Рефлексія і оцінка	Методичні матеріали, тренер, приміщення, мультимедіа	Посилення соціальних навичок, згуртова-ність, обмін досвідом
Медіація	Вирішення конфліктів між членами сім'ї або між сім'єю і соціальними інститу-ціями	Підготовка сторін. Проведення сесії. Укладення угоди. Контроль за виконанням	Підготовле-ний медіатор, нейтральне місце, документи для фіксації рішень	Зниження рівня конфлікт-ності, досягнення компромісу

Додаток Ґ

План проведення групової роботи з батьками СЖО

Тема заняття:

«Ресурси батьківства: як підтримати себе, щоб підтримати дитину»

Мета:

Сприяти підвищенню усвідомлення батьками у СЖО власного потенціалу, активізувати внутрішні ресурси для подолання труднощів у сім'ї та формувати навички позитивного батьківства.

Завдання: сприяти саморефлексії щодо ролі батьків у житті дитини; виявити та актуалізувати внутрішні й зовнішні ресурси батьків; ознайомити з доступними формами підтримки (соціальні служби, громада); підвищити самооцінку й упевненість батьків у своїх виховних можливостях.

Цільова аудиторія:

Батьки, які перебувають у складних життєвих обставинах (малозабезпеченість, безробіття, насильство в сім'ї, проблеми із залежностями, самотнє батьківство тощо).

Форма роботи – психолого-педагогічна групова зустріч з елементами тренінгу.

Тривалість - 60 хвилин

Хід заняття:

1. Вступ (10 хв):

- Привітання, налаштування на роботу.
- Знайомство: вправа «Моє ім'я та мій ресурс» (кожен називає своє ім'я і щось, що допомагає йому триматися – дитина, віра, пісня тощо).
- Ознайомлення з темою, метою та правилами роботи (добровільність, повага, довіра, без критики).

2. Основна частина (40 хв):

Вправа 1: «Дерево ресурсів» (15 хв)

- Учасники на великому аркуші створюють «дерево»: коріння – що мене підтримує (релігія, діти, підтримка друга, природа тощо), стовбур – я як батько/мати, крона – чого я прагну для себе і дитини.

- Обговорення: що допомагає справлятися з труднощами? Які ресурси є поруч?

Міні-інформаційний блок: «Підтримка поруч» (5 хв)

- Ознайомлення з можливостями отримання допомоги: місцеві служби, гарячі лінії, програми підтримки, центри допомоги сім'ї.

Вправа 2: «Ситуації вибору» (10 хв)

- Розгляд типових проблемних ситуацій (дитина не слухається, не має грошей на харчування, втома).

- Робота в малих групах: які є варіанти вирішення, що підкаже досвід, чому важливо контролювати емоції.

Вправа 3: «Порада собі» (10 хв)

- Учасники пишуть лист-пораду собі, як батьку, з побажанням, підбадьоренням.

- За бажанням – ділення в колі.

3. Заключна частина (10 хв):

- Рефлексія: «З чим я йду?» – учасники називають щось корисне, що вони взяли для себе.

- Подяка за участь. Роздача буклету/листівки «Де шукати допомогу?» та «Поради батькам у складних життєвих обставинах».

Методи: арт-метод (візуалізація дерева ресурсів), рефлексивні вправи, інтерактивна бесіда, робота в малих групах, практичні кейси, письмова вправа

Необхідні матеріали: ватман або дошка, маркери, набір карток із ситуаціями, папір, ручки, пам'ятки та буклети (допомога, поради, контакти соціальних служб), стільці, комфортний простір

Додаток Д

Приклад бланку оцінки ефективності програми соціально-педагогічного супроводу сім'ї

Загальні відомості:

- Номер особової справи сім'ї:
- Прізвище, ім'я, по батькові членів сім'ї:
- Дата початку супроводу:
- Дата завершення супроводу:
- Кейс-менеджер:

Оцінка досягнення цілей програми (за шкалою: 1 – не досягнуто, 2 – частково досягнуто, 3 – досягнуто):

Мета програми	Оцінка (1-3)	Коментарі
Покращення матеріального становища сім'ї		
Стабілізація психоемоційного стану батьків		
Активізація соціальних зв'язків сім'ї та залучення до життя громади		
Забезпечення сприятливих умов для розвитку дитини		
Інші цілі (зазначте):		

Оцінка ефективності окремих заходів програми (за шкалою: 1 – неефективно, 2 – частково ефективно, 3 – ефективно):

Захід	Оцінка (1-3)	Коментарі
Консультування з питань працевлаштування		
Тренінги з батьківської ефективності		

Індивідуальні психологічні консультації		
Сприяння у відновленні соціальних зв’язків		
Залучення дитини до гуртків/секцій		
Консультування щодо соціальних виплат		
Моніторингові візити		
Інші заходи (зазначте):		

Загальна оцінка ефективності програми:

- 1 – неефективна
- 2 – частково ефективна
- 3 – ефективна

V. Подальші рекомендації для сім’ї.

VI. Відгук сім’ї про отримані послуги:

Дата оцінки: _____

Кейс-менеджер: _____

Сім’я: _____

Додаток Е

Методики оцінки ефективності соціально-педагогічного супроводу

1. Мета методики

Визначити ступінь досягнення соціально-педагогічними заходами поставлених цілей, виявити рівень покращення соціального, психологічного та освітнього стану клієнтів.

2. Критерії оцінки

2.1 Соціальна адаптація: здатність до самостійного виконання соціальних ролей; рівень інтеграції в соціальне середовище (сім’я, школа, громада)

2.2 Психологічний стан: визначають рівень емоційної стабільності; зниження проявів стресу, тривоги, агресії

2.3 Освітні досягнення: підвищення навчальних результатів; активність і мотивація до навчання

2.4 Рівень залученості та співпраці: активність участі клієнта у заходах; залученість сім’ї у процес супроводу

3. Показники ефективності

Критерій	Показники	Опис
Соціальна адаптація	% самостійно виконуваних соціальних ролей	Частка ситуацій, де клієнт самостійний
Соціальна адаптація	Кількість соціальних контактів	Число активних соціальних зв’язків
Психологічний стан	Рівень тривожності (за шкалами опитувальників)	Зниження балів у порівнянні з початком
Психологічний стан	Частота конфліктних ситуацій	Зменшення у часі
Освітні досягнення	Середній бал за навчанням	Порівняння показників до і після супроводу

Освітні досягнення	Кількість пропущених занять	Зменшення кількості
Залученість та співпраця	Відвідуваність заходів	% від запланованих заходів
Залученість та співпраця	Активність сім'ї у співпраці	Оцінка за результатами спільних дій

4. Інструменти оцінювання

4.1 Опитувальники та анкети

- Шкала тривожності та стресу (наприклад, шкала STAI)
- Опитувальник соціальної адаптації
- Анкети для оцінки залученості сім'ї

4.2 Спостереження включає фіксацію поведінкових змін під час занять і соціальних ситуацій та ведення щоденників спостережень вихователем або соціальним педагогом

4.3 Аналіз документації

- Навчальні досягнення (журнали, табелі)
- Відвідуваність заходів
- Протоколи зустрічей із сім'єю

4.4 Інтерв'ю та бесіди з клієнтом, з батьками/опікунами, з педагогами.

5. Процедура оцінювання починається визначенням початкових показників при початку супроводу (базова лінія). Продовжуємо регулярним моніторингом (щомісячний або квартальний). Вже після йде порівняння отриманих результатів із базовими показниками та коригування соціально-педагогічних заходів залежно від результатів. Підсумковий звіт і рекомендації.